

Inventarisering huidig beleid van kerken in de regio Foodvalley aangaande tegengaan van ondervoeding bij ouderen

Opdrachtgever

Ytje van der Veen
Kennisplatform Gedrag & Gezondheid
Lectoraat academie Gezondheidszorg

Auteur

Niek van den Brink

Opleiding

Godsdienst Pastoraal Werk
Academie Theologie
Christelijke Hogeschool Ede

Publicatiedatum

Ede, 30 juni 2017

Trefwoorden: ondervoeding - ouderen - Foodvalley - kerken

Inhoudsopgave

INHOUDSOPGAVE	3
VOORWOORD	4
SAMENVATTING	5
VERKLARENDE WOORDENLIJST	6
1. PROBLEEM EN DOELSTELLING	7
1.1 PROBLEEMSTELLING	7
1.2 DOELSTELLING	7
1.3 HOOFDVRAAG.....	8
1.4 DEELVRAGEN	8
2. VERANTWOORDING ONDERZOEKSOPZET	9
2.1 INLEIDING	9
2.2 DEFINIËREN ONDERZOEK	9
2.3 DATAVERZAMELING	9
2.4 ANALYSE VAN DE GEGEVENS.....	14
3. KERKELIJK FOODVALLEY IN KAART	15
3.1 ONDERZOEKSRÉSULTATEN DEELVRAAG 1	15
3.2 SELECTIE VAN PROFESSIONALS VOOR HET PRAKTIJKONDERZOEK	18
4. HERKENNEN VAN ONDERVOEDING DOOR PROFESSIONALS IN KERK	19
4.1 ONDERZOEKSRÉSULTATEN DEELVRAAG 2: ALLE DEELNEMERS AAN HET ONDERZOEK	19
4.2 ONDERZOEKSRÉSULTATEN DEELVRAAG 2: VERSCHILLEN TUSSEN TYPE KERKEN	21
5. BELEID IN KERKEN AANGAANDE ONDERVOEDING BIJ OUDEREN	23
5.1 ONDERZOEKSRÉSULTATEN DEELVRAAG 3: ALLE DEELNEMERS AAN HET ONDERZOEK	23
6. ONDERLIGGENDE REDENEN VAN PROFESSIONALS IN KERKEN VOOR DE MANIER VAN OMGAAN MET ONDERVOEDING ONDER OUDEREN	25
6.1 ONDERZOEKSRÉSULTATEN DEELVRAAG 4: ALLE DEELNEMERS AAN HET ONDERZOEK	25
6.2 ONDERZOEKSRÉSULTATEN DEELVRAAG 4: VERSCHILLEN TYPE KERKEN (LITERATUUR)	26
6.3 ONDERZOEKSRÉSULTATEN DEELVRAAG 4: VERSCHILLEN TUSSEN TYPE KERKEN (ANTWOORDEN).....	30
7. CONCLUSIE (ANTWOORD HOOFDVRAAG)	33
8. AANBEVELINGEN	35
9. LITERATUURLIJST	38
BIJLAGEN	40
BIJLAGE 1: BESCHRIJVING AANWEZIGHEID VERSCHILLENDE KERKEN IN FOODVALLEY	41
BIJLAGE 2: LIJST KERKEN IN REGIO FOODVALLEY EXCLUSIEF EDE.....	42
BIJLAGE 3: BESCHRIJVING 7 TYPEN KERKEN	45
BIJLAGE 4: LEDENAANTALLEN IN KERKEN VAN GEMEENTE EDE	48
BIJLAGE 5: ENQUÊTEVRAGEN.....	52
BIJLAGE 6: ANTWOORDEN ENQUÊTE VRAAG 6 T/M 10 (DEELVRAAG 2).....	56
BIJLAGE 7: ANTWOORDEN ENQUÊTE VRAAG 11 T/M 15 (DEELVRAAG 3).....	67
BIJLAGE 8: ANTWOORDEN ENQUÊTE VRAAG 16 T/M 19 (DEELVRAAG 4).....	70

Voorwoord

Beste lezer,

Met plezier presenteer ik u het onderzoeksrapport getiteld: 'Inventarisering huidig beleid van kerken in de regio Foodvalley aangaande het tegengaan van ondervoeding bij ouderen'. Dit rapport is allereerst bestemd voor mijn opdrachtgever, het kennisplatform Gedrag & Gezondheid van het lectoraat van de academie Gezondheidszorg, in de persoon van Ytje van der Veen. Daarnaast is dit rapport bestemd voor iedere geïnteresseerde in dit thema, om wat voor reden dan ook. Ik verzoek u om zorgvuldig met deze informatie om te gaan. Wanneer u informatie uit dit rapport wilt gebruiken verzoek ik u om eerst toestemming te vragen aan de Christelijke Hogeschool Ede (CHE).

In de voorbereidingen voor mijn afstuderen kwam ik in contact met de CHE die mij wees op deze specifieke vraag. Ik was meteen geboeid, met name omdat ik erg geïnteresseerd ben in de koppeling van geloof en maatschappij. Welke rol hebben de kerken aangaande maatschappelijke problemen? Zijn maatschappelijke problemen zoals ondervoeding, eenzaamheid en armoede wel geschikt om op het bordje van de kerken te leggen? Hoe denken de kerkelijke professionals daar zelf over? Voeding lijkt op het eerste gezicht iets 'aards', maar gaandeweg het onderzoek kwam ik persoonlijk tot de conclusie dat voeding alles te maken heeft met de vraag hoe je met God, de aarde en met elkaar omgaat.

Ik wens de CHE en iedere geïnteresseerde toe dat u ook uitgedaagd wordt om er verder over na te denken door wat u tegenkomt in dit rapport.

Ik wil een ieder bedanken die heeft bijgedragen aan dit project. De opdrachtgever vanuit de CHE: Ytje van der Veen. Mijn afstudeercoach vanuit de opleiding: Cees Stavleu. Mijn vrouw voor haar steun en geduld. Iedereen die heeft meegewerkt aan het onderzoek en iedereen die interesse heeft getoond in het afstudeerproces, het onderwerp en het eindproduct. Bedankt!

Veel leesplezier,

Niek van den Brink

Samenvatting

Ondervoeding heeft ernstige gevolgen voor de gezondheid en zelfredzaamheid van ouderen.

Vroegtijdige signalering kan resulteren in gezondheidswinst voor deze ouderen.

Professionals in kerken, zoals predikanten en kerkelijk werkers, hebben een signaleringsfunctie. Zij hebben een 'sociaal beroep'. Dat wil zeggen dat zij met veel mensen in contact staan en daardoor ook problemen in persoonlijke sfeer kunnen waarnemen. Dit onderzoeksrapport gaat in op de vraag hoe de professionals in kerken in de regio Foodvalley omgaan met ondervoeding bij ouderen in hun kerk. In de resultaten komt naar voren dat er door de professionals beperkt ondervoeding wordt waargenomen, er nauwelijks beleid is om iets tegen dit specifieke probleem te doen en dat de professionals heel verschillend staan tegenover de rol die kerken hebben om iets tegen dit specifieke probleem te doen. Wel onderschrijven bijna alle professionals dat ze een signaleringsfunctie hebben en daarom niet blind moeten/kunnen zijn voor dit thema.

Verklarende woordenlijst

In dit rapport gebruik ik consequent een aantal essentiële woorden die ik hier nader definieer.

Ouderen:	Personen van 70 jaar en ouder.
Ondervoeding:	Voor langere tijd minder energie of voedingsstoffen binnen krijgen dan nodig is om gezond te blijven (Voedingscentrum, z.j.).
Professionals:	Kundige mensen in betaalde dienst van een kerk. Professionals zijn volgens Belo, Erwich, Hoek, de Jonge, Paas, Praamsma (2010) geen vrijwilligers en geen amateurs.
Foodvalley:	De (arbeidsmarkt)regio in het midden van Nederland waarin gemiddeld t.o.v. de rest van Nederland meer mensen werken in de agro-foodsector. De regio omvat de gemeenten Nijkerk, Barneveld, Ede, Wageningen, Rhenen, Veenendaal, Scherpenzeel en Renswoude. In dit samenwerkingsverband willen de gemeenten zich verder ontwikkelen en profileren als food-regio.

1. Probleem en doelstelling

1.1 Probleemstelling

Goede voeding is een belangrijke basisvoorwaarde voor ouderen om maatschappelijk actief te kunnen zijn en blijven (Stuurgroep ondervoeding, z.j.) Veel ouderen hebben een beperkte vitaliteit doordat zij ongezond eten en drinken zonder dat zelf te beseffen. Van de ouderen heeft 70% één of meerdere chronische ziekten, waardoor veelal de voedingsbehoefte van het lichaam verandert. Uit recent onderzoek (Schilp, Kruizenga, Binsbergen, Isser, 2013) kwam naar voren dat minstens 11% van de thuiswonende ouderen ondervoed is. Bij ouderen die thuiszorg ontvangen ligt dit percentage zelfs op 35%. Ondervoeding heeft ernstige gevolgen voor de gezondheid en zelfredzaamheid van ouderen. Bij ondervoeding wordt niet alleen vetweefsel, maar ook spierweefsel afgebroken. Dit maakt ouderen extra kwetsbaar. De kosten in de gezondheidszorg lopen hierdoor op. Vroegtijdige signalering kan resulteren in gezondheidswinst (Stuurgroep Ondervoeding, 2016).

In dit afstuderen wil ik mij richten op de spirituele benadering van voeding, specifiek vanuit de christelijke spiritualiteit. Om dit onderzoek toe te spitsen op deze spiritualiteit, gekoppeld aan de ondervoedingsproblematiek van ouderen, wil ik onderzoeken of kerken in de regio Foodvalley zich bewust zijn van de problematiek van ondervoeding onder ouderen. Ook wordt onderzocht welke rol de kerken voor zichzelf zien om dit probleem te bestrijden. En zo ja, hoe dan en vanuit welke conceptuele of theologische kaders ze dit al dan wel of niet doen. Er zijn kerken die maaltijden organiseren voor ouderen. Maar waarom? De kerken in de regio Foodvalley hebben in meerderheid een protestantse identiteit. Deze protestantse kerken hebben hier in de regio vele 'gezichten'. Bevindelijken, orthodoxen, midden-orthodoxen en evangelischen. Mogelijk dat zij en de aanwezige katholieke kerken een eigen visie hebben op food, het lichaam, de rol van kerken op interventie, etc. Dat is het onderzoeken waard. Binnen het lectoraat 'Reflectie op Goede zorg' van de opleiding hbo-Verpleegkunde, kennisplatform Gedrag en Gezondheid, weet men onvoldoende over de spirituele aspecten van voeding bij ouderen en de rol die kerken (kunnen) spelen in het bevorderen van gezond eten en drinken door ouderen. Dit onderzoek is erop gericht die kennis te vergroten.

1.2 Doelstelling

Aan het einde van dit project is middels een onderzoeksrapport inzichtelijk gemaakt of en hoe de professionals in kerken, in de regio Foodvalley, omgaan met ondervoeding bij ouderen en is er inzichtelijk gemaakt welke redenen daaraan ten grondslag liggen.

1.3 Hoofdvraag

Hoe gaan professionals in de kerken uit de regio Foodvalley om met ondervoeding bij ouderen en welke redenen liggen daaraan ten grondslag?

1.4 Deelvragen

1. Hoe ziet de kerkelijk kaart van de regio Foodvalley er uit en welke professionals van(uit) kerken, met een substantieel aandeel 70+ers, worden als afspiegeling daarvan geselecteerd voor het onderzoek?
2. In welke mate herkennen de professionals van deze geselecteerde kerken de problematiek van ondervoeding bij ouderen onder de leden van hun kerk?
3. Zijn er beleidsstukken, ongeschreven omgangsvormen en activiteiten aangaande (ondervoeding bij) ouderen in de geselecteerde kerken en zo ja, welke?
4. Wat zijn de redenen die ten grondslag liggen aan het wel of niet hebben van beleidsstukken, ongeschreven omgangsvormen en activiteiten aangaande ondervoeding bij ouderen in de geselecteerde kerken?

2. Verantwoording onderzoeksopzet

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk leg ik de opzet van het onderzoek uit. Ik vertel eerst waarom ik voor de onderzoeksopzet gekozen heb zoals ik dat gedaan heb en wat de eisen zijn aan de onderzochte doelgroep. Vervolgens verantwoord ik mijn keuzes voor de dataverzamelingstechnieken die ik gebruikt heb en tot slot een verantwoording van mijn analyse van deze dataverzamelingstechnieken.

2.2 Definiëren onderzoek

Soort onderzoek

Om aan te sluiten bij de richtlijnen van de opleiding heb ik gekozen voor een *inventariserend onderzoek*, specifiek gericht op de zogenaamde doelgroepenanalyse zoals beschreven door Migchelbrink (Migchelbrink & Brinkman, 2006, pp. 135-137.)

Doelgroep

In het onderzoek richt ik mij op professionals werkzaam namens christelijke kerken/gemeenten in de regio Foodvalley die representatief zijn voor de kerkelijke kaart van die regio. Variatie is daarbij belangrijk vanwege het onderzoeken naar mogelijke verschillen tussen kerken in het omgaan met ondervoeding bij ouderen.

2.3 Dataverzameling

Voor deelvraag 1 hanteer ik een literatuurstudie. Deelvraag 2, 3 en 4 wordt onderzocht middels een combinatie van een enquête (Bijlage 5) en interviews.

Enquêtes zijn geschikt vanwege de aard van het onderzoek: inventariserend. Het is dan ook vooral een kwantitatief onderzoek. De interviews zijn geschikt vanwege de extra verdieping die aangebracht moet worden. Zij geven extra 'kwalitatieve duiding' aan de 'kwantiteit' van de antwoorden. De interviews zijn opgenomen in een bijlage die alleen beschikbaar is gesteld aan de opdrachtgever in verband met de privacy van de geïnterviewden.

Elke gestelde vraag, zowel van enquête als interview is gebaseerd op literatuur. Bij deelvraag 4 komt een korte theologische literatuurstudie aan de orde (Bijlage 3, onderdeel B).

Onderbouwing vragen voor beantwoording deelvraag 2

Ondervoeding ontstaat niet zomaar. Ze ontstaat, naast armoede, vaak door een onderliggende 'ziekte'. Omdat volgens recente cijfers (Ouderenfonds, 2017) armoede onder ouderen weinig voorkomt, is het van belang om naast armoede goed zicht te hebben op ziekten die ten grondslag kunnen liggen aan ondervoeding. Ook Stegeman (2013) merkt op dat ondervoeding in Nederland niet te maken heeft met een tekort aan beschikbaar voedsel.

Het begrip 'ziekte', als onderliggend probleem voor ondervoeding, moet breed worden opgevat. Dit kan bijvoorbeeld een lichamelijke ziekte of beperking zijn, maar ook een psychisch probleem.

In de tabel op volgende pagina, uit het zakboek ziektegerelateerde ondervoeding (Van Asseldonk, Van Duinen, Former-Boon & Van Nuland, 2007, p.15), staat een lijst met risicogroepen weergegeven voor een verhoogd risico op ondervoeding.

Er zijn twee hoofdcategorieën te onderscheiden namelijk: ziekte/omstandigheden of therapieën. Die laatste categorie gaat over medisch ingrijpen wat risico tot ondervoeding als 'bijwerking' of 'neveneffect' kan hebben.

Stegeman (2013) noemt ook een paar aanvullende risicofactoren in haar boek: verminderde mobiliteit, handicaps, armoede. Vraag 10 van de enquête gaat in op deze risicofactoren.

Van de ouderen heeft 70% één of meerdere chronische ziekten, waardoor veelal de voedingsbehoefte van het lichaam verandert. Uit recent onderzoek (Schilp, Kruizenga, Binsbergen, Isser, 2013) kwam naar voren dat minstens 11% van de thuiswonende ouderen ondervoed is. Bij ouderen die thuiszorg ontvangen ligt dit percentage zelfs op 35%.

Vraag 6 van de enquête gaat over deze percentages.

Risicogroepen voor een verhoogd risico op (het ontstaan van) ondervoeding	
<u>Ziekteomstandigheden</u> <i>Maag-darmaandoeningen</i> * inflammatoire darmziekten * short bowel syndroom * fistels in maag-darmkanaal * ulcus pepticum * cystic fibrosis * hyperthyreoïdie * chronische leverziekten * nierziekten * pancreatitis <i>Psychische problematiek</i> * alcoholisme * anorexia nervosa * dementie * depressie * eenzaamheid * verstandelijke handicap <i>Neurologische, spier- of bewegingsproblemen</i> * ziekte van Parkinson * reumatische aandoeningen * spierziekten <i>Hart- en longaandoeningen</i> * chronische hartziekten * longziekten	<i>Overig</i> * aids * brandwonden * kanker * infectieziekten * gewichtsverlies * ouderdom (75+) * trauma
	<u>Therapieën</u> <i>Chirurgisch</i> * grote operatie (tractus digestivus of thorax) * transplantatie <i>Radiotherapie</i> * hoofd-hals-slokdarmgebied * buikgebied <i>Medicamenteus</i> * cytostatica * immunosuppressie * immunotherapie * antibiotica <i>Nierfunctie vervangende therapie</i> * hemodialyse * peritoneaal dialyse <i>Overig</i> * beademing

Volgens Stegeman (2013) zijn er subjectieve en objectieve methoden om ondervoeding waar te nemen. In het onderzoek is vooral de subjectieve methode van belang omdat professionals in kerken doorgaans niet de medische apparatuur hebben om ondervoeding objectief vast te stellen. In de tabel hieronder (Stegeman, 2013, p.276) staan symptomen weergegeven die met subjectieve waarneming te zien zijn waaruit ondervoeding kan blijken.

Beoordelen van de voedingstoestand met behulp van de klinische blik	
<u>Slechte voedingstoestand door chronische ondervoeding</u>	
* mager uiterlijk	
* spieratrofie	
* losse huid door weinig subcutaan vet	
* droge, schilferige en weinig elastische huid, huidplooi blijft staan	
* bleke, koude huid (weinig doorbloed); soms blauwe plekken (vaatbeschadiging) en wondjes (genezen slecht en infecteren makkelijk)	
* dof en futloos haar	
* koude extremiteiten (slechte doorbloeding)	
* zwarte kringen onder de ogen, soms opgezet	
* algemene malaise, moeheid	
* prikkelbaarheid, depressie, lusteloosheid, apathie, slechte concentratie	
* slechte eetlust	
<u>Slechte voedingstoestand door acute ondervoeding</u>	
* ernstig zieke patiënt, malaise, extreme moeheid	
* spieratrofie	
* gespannen huid door oedeem	
* rode, warme, klamme huid (koorts); soms blauwe plekken (vaatbeschadiging) en wondjes (genezen slecht en infecteren makkelijk)	
* dof en futloos haar	
* slechte eetlust	

In het onderzoek is dan ook een vraag opgenomen over het waarnemen van ondervoeding. Dit is vraag 7 van de enquête. Het betreft hier een ja/nee vraag. In de interviews kan doorgevraagd worden op de gegeven antwoorden. 'Waar ziet u dat aan?'

Vraag 8 van de enquête gaat deels over hoe vaak ondervoeding voorkomt, maar indirect ook over het vermogen om het waar te nemen. Om waar te kunnen nemen is kennis/kunde nodig. Wat is ondervoeding, wat houdt ondervoeding in? Leren professionals in kerken hier wel over tijdens hun theologieopleiding? Hier gaat vraag 9 over.

Deelvraag 3

Vraag 11 van de enquête gaat over het beleidsplan. Dit veronderstelt dat de geadresseerde kerk een beleidsplan heeft. De kans daarop is groot, omdat het voor een kerk volgens de belastingdienst (Belastingdienst, z.j.) verplicht is om een beleidsplan te hebben als ze de ANBI status wil hebben. Omdat het onderzoek zich toespitst op ondervoeding bij ouderen, is de eerste vraag of kerken deze doelgroep ook speciale aandacht geven in hun beleidsplan. Na onderzocht te hebben of er aandacht is voor ouderen, gaat vraag 12 over ondervoeding in het beleidsplan.

Veel beleidsplannen geven enkel een beschrijving van wat er gedaan wordt in een kerk. Een kort stukje tekst kan al voldoende zijn om te voldoen aan de richtlijnen voor het hebben van een beleidsplan. Sommige kerken hebben naast een omschrijving van activiteiten een uitgebreider beleidsplan wat meer ingaat op visie en missie. De vragen over het beleid in kerken wordt met opzet breed gesteld, zodat de professionals van de kerken daar op een eigen wijze, met hun eigen type beleidsplan in het achterhoofd, kunnen antwoorden.

Vraag 13 gaat in op minder geformaliseerde afspraken die mogelijk gemaakt kunnen zijn in kerken. Mogelijk is er niets over ondervoeding opgenomen in het beleidsplan van een kerk, maar zijn er wel afspraken gemaakt over hoe om te gaan met dit thema. Deze vraag beoogt dan ook om dit inzichtelijk te maken. Deze vraag helpt om een beeld te vormen of thema's als ondervoeding bij ouderen 'leven' in de kerken in de regio Foodvalley.

Vraag 14 en 15 gaan over de aanwezigheid van ouderenactiviteiten en welke daarvan meewerken in het tegengaan van ondervoeding bij ouderen. Daarbij kan gedacht worden aan activiteiten waarbij voeding genuttigd wordt of activiteiten die op een andere manier met voeding en ondervoeding te maken kunnen hebben. Door deze 3 aspecten te onderzoeken (beleid, communicatie en activiteiten) ontstaat er een beeld van de praktijk van kerken aangaande het thema ondervoeding bij ouderen.

Deelvraag 4

Deze deelvraag wordt deels onderzocht in de enquêtes maar wordt hoofdzakelijk onderzocht middels interviews en aanvullende literatuurstudie. In de interviews wordt nader ingegaan op de redenen die ten grondslag liggen aan de antwoorden die gegeven zijn op deelvraag 2 en 3. Vraag 16 van de enquête is in feite gelijk aan deelvraag 4.

Dit is dus een belangrijke vraag voor de beantwoording van deelvraag 4. Een open vraag waar veel antwoorden op mogelijk zijn. Vraag 17 is meer toegespitst op de theologie. Wat zijn de kerntaken van een kerk? Hoe zit het met de verhouding 'geestelijk welzijn' en 'lichamelijk welzijn'?

Vraag 18 en 19 zijn weer meer toegespitst op de professional zelf, zijn/haar mening en intenties. Ze vragen naar hun persoonlijke rol en ideeën aangaande het tegengaan van ondervoeding bij ouderen vanuit de kerken.

2.4 Analyse van de gegevens

Via ordenen, rubriceren, bekijken en logisch redeneren volgt de analyse van de gegevens die een antwoord moet geven op de gestelde hoofd- en deelvragen, aldus Migchelbrink (2006). Voor het analyseren van de onderzoeksresultaten heb ik gebruik gemaakt van Migchelbrink. Onder 'enquêtes' en 'interviews' staan belangrijke aandachtspunten van hem benoemd.

Enquêtes

Om een analyse te kunnen doen, begin ik met het verzamelen van de gegeven antwoorden op de vragen. De geënquêteerden krijgen een respondentcode. Deze code is opgebouwd naar type kerk, aangeduid met een letter, en een cijfer dat aangeeft om de hoeveelste persoon het gaat. Door antwoorden te categoriseren naar de kerkelijke achtergrond van de respondenten kan dit leiden tot inzicht in mogelijke verschillen tussen professionals van die achtergrond. Het verwerken van antwoorden in overzichtelijke tabellen leidt tot een duidelijk beeld van alle antwoorden. In totaal zijn er 32 enquêtes voldoende bevonden qua kwaliteit. Die hebben voldaan aan de criteria van de professionals en zijn (bijna) volledig ingevuld.

Interviews

Bij de interviews ben ik in staat door te vragen op onderwerpen waar een enquête dat niet kan. Juist de antwoorden die extra inzicht geven in de achtergrond van de gegeven antwoorden zijn van essentieel belang bij de analyse.

3. Kerkelijk Foodvalley in kaart

Deelvraag 1 gaat over de vraag welk type kerkelijke denominaties er dominant zijn in de regio Foodvalley. Het gaat ook over welke te onderscheiden type kerken er geselecteerd worden voor het onderzoek ter beantwoording van de deelvragen 2, 3 en 4. Belangrijk is om verschillende type kerken te vinden vanwege de onderliggende vraag of verschillende type kerken anders omgaan met ondervoeding bij ouderen, maar het moeten wel type kerken betreffen die enigszins dominant aanwezig zijn in de regio. Tevens is het van belang voor het onderzoek dat ik (professionals van) kerken selecteer met 70+ers, aangezien het moeilijk te onderzoeken is hoe professionals in kerken met ondervoeding bij ouderen omgaan als er geen ouderen zijn.

Kortom, hier volgt de uitleg van de totstandkoming van de geselecteerde professionals vanuit de kerken voor het onderzoek. Allereerst een beschrijving van de kerkelijke kaart, daaruit volgend de selectie van professionals.

3.1 Onderzoeksresultaten deelvraag 1

Christendom op wereldniveau

De drie belangrijkste stromingen binnen het christendom zijn het katholicisme, de oosterse-orthodoxie en het protestantisme (Boender, Dwarswaard & Westendorp, z.j.).

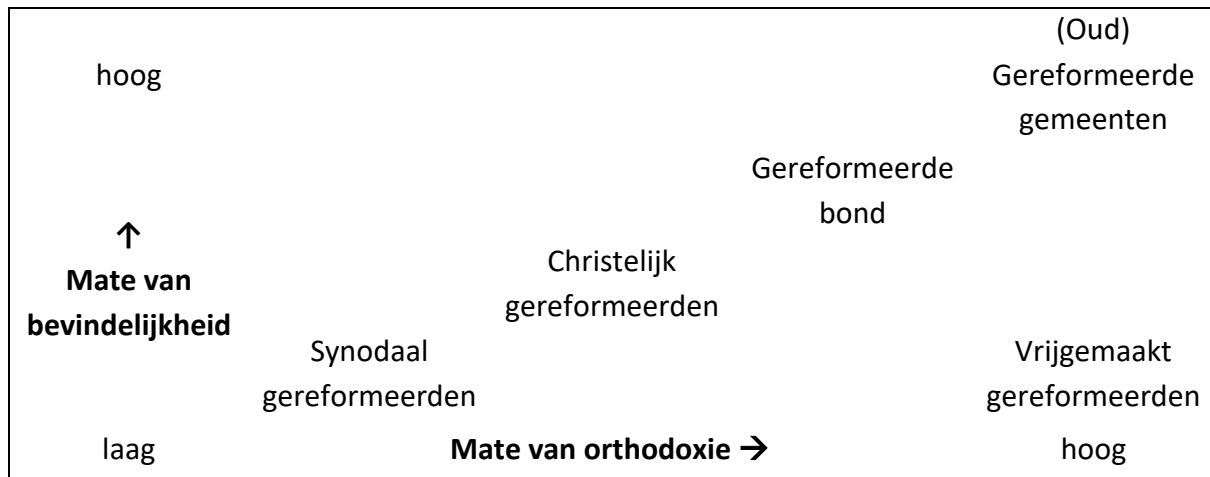
Het Rooms-Katholicisme kent stromingen maar zijn verenigd in één kerkverband. Het protestantisme is een stroming met velerlei kerkverbanden. De oosters-orthodoxe kerken (denk aan Russisch-orthodox of Syrisch-orthodox) komen maar zeer weinig voor in Nederland en helemaal niet in de regio Foodvalley (Orthodox-NL, 2017).

Christendom in de regio Foodvalley

De regio Foodvalley ligt in het midden van Nederland. De regio omvat de bestuurlijke gemeenten Nijkerk, Barneveld, Scherpenzeel, Ede, Wageningen (Gelderse gemeenten) en de gemeenten Rhenen, Veenendaal en Renswoude (Utrechtse gemeenten).

Het grootste gedeelte van deze regio bevindt zich in de zogenoemde bijbelgordel. Een band die loopt van Zeeland naar Overijssel. In deze gordel bevinden zich veel kerken met een orthodox-protestantse identiteit. Zo beschrijft ook Hans Knippenberg (1992) in zijn boek deze gordel. Hij schrijft dat je Nederland kan opdelen in drie zones. Ten zuiden van de grote rivieren bevindt zich het katholieke deel, ten noorden daarvan strekt zich een orthodox-protestantse 'band' uit die loopt van de Zeeuwse eilanden via de Zuid-Hollandse eilanden en waarden over de Betuwe, delen van de provincie Utrecht, de Veluwe, het noorden en westen van Overijssel naar de delen van Friesland. De rest van Nederland is meer vrijzinnig protestant of onkerkelijk. Hij voegt eraan toe dat deze godsdienst-geografische verdeling niet van vandaag of gisteren is. Zij blijkt door de eeuwen heen een opmerkelijke stabiliteit te bezitten.

Oftewel, in Nederland zijn met name 2 van de 3 christelijke hoofdstromingen aanwezig, te weten het katholicisme en het protestantisme, waarvan het protestantisme in de regio Foodvalley dominant is. Het protestantisme is weer onder te verdelen in diverse stromingen. In de regio Foodvalley zijn dat hoofdzakelijk 2 stromingen: reformatorisch (calvinisme en in mindere mate lutheranisme) en evangelisch (waaronder baptisme en pinksterbeweging). De reformatorische kerken zijn volgens Dekker & Peters (1989) verder te onderscheiden in de mate van bevindelijkheid en orthodoxie. Zie afbeelding:

Concreet zijn er de volgende type kerken in het reformatorisch-protestantisme:

- Hoog bevindelijk & hoog orthodox: bevindelijk-gereformeerde kerken.
- Hoog orthodox & niet bevindelijk: orthodox-protestantse kerken.
- midden orthodox & niet bevindelijk: midden-orthodoxe kerken.

In Bijlage 3 zijn deze typen kerken terug te vinden en is er te zien welke kerkelijke denominaties eronder vallen.

Tevens is er een groep die we 'vrijzinnig' noemen. Deze vallen meestal onder het protestantisme, maar dat is niet noodzakelijk voor alle vrijzinnige kerken. Deze groep is zowel 'niet-bevindelijk' als 'niet-orthodox'.

Het evangelisch-protestantisme kent ook vele diverse stromingen die onder meer te onderscheiden zijn in de mate van aandacht voor de charismata (gaven van de Heilige Geest).

In dit onderzoek worden 2 begrippen gehanteerd, te weten:

- Evangelisch: Grootste nadruk op verlossing door (een persoonlijke relatie met) Christus.
- Charismatisch-evangelisch: Evenveel nadruk op het werk van de Heilige Geest als op het verlossingswerk van Christus, met een nadruk op de persoonlijke *beleving* van het geloof.

Zeven dominant aanwezige type kerken in regio Foodvalley

Op basis van de aanwezige kerken in de regio Foodvalley (Bijlage 1 en 2), kom ik tot een zevental te onderscheiden type kerken in de regio Foodvalley.

1. Bevindelijk-gereformeerde kerken
2. Orthodox-protestantse kerken
3. Midden-orthodoxe kerken
4. Vrijzinnige kerken
5. Katholieke kerken
6. Evangelische kerken
7. Charismatisch-evangelische kerken

Deze 7 type kerken zijn niet even dominant vertegenwoordigd, maar omvatten wel tezamen het grootste kerkelijke deel van de regio. Type 1 t/m 3 en 6 t/m 7 komen het meest voor in de regio Foodvalley, type 4 en 5 minder. Dit is gebaseerd op de aanwezige kerken en op (geschatte) ledenaantallen van de gemeente Ede (Bijlage 4). Het sociaal cultureel planbureau (2014) onderscheidt deze type kerken ook in één van haar publicaties. De categorie midden-orthodox heb ik toegevoegd, evenals evangelische kerken versus evangelische kerken die sterk charismatisch zijn (Bijlage 3).

Aantallen leden van kerken in Ede als indicatie voor Foodvalley

Ede is een gemeente met zowel (matig)stedelijk, dorps- en landelijk gebied binnen haar grenzen. Waar in stedelijk gebied legio typen kerken voorkomen, daar is de dominantie van de bevindelijk-gereformeerde kerken vooral zichtbaar in de kleine dorpen en landelijke gebieden. De gemeente Ede heeft een grote plaats (Ede), grotere dorpen (Lunteren, Bennekom), kleine dorpen (Otterlo, Harskamp, Wekerom, Ederveen) en landelijk gebied. Deze mix leg ik uit als 'karakteristiek' voor de regio Foodvalley. Ede kent een hoog aantal evangelische kerken (charismatisch/niet charismatisch), bevindelijk-gereformeerde kerken, orthodox-gereformeerde kerken, midden-orthodoxe kerken. In mindere mate zijn er vrijzinnige kerken en katholieke kerken. Dit is een goede weergave van de rest van de Foodvalley (Bijlage 1). Ede is in de arbeidsmarktregio Foodvalley de centrumgemeente van de regio (Samen voor de klant, z.j.). Zodoende zijn alleen de ledenaantallen van de kerken in Ede uitgezocht omdat deze representatief zijn voor de groottes van kerken in de andere gemeenten.

3.2 Selectie van professionals voor het praktijkonderzoek

Interviews professionals kerken

Voor de interviews zijn 5 professionals uit de 5 type kerken die het meest voorkomen in de regio Foodvalley geselecteerd: uit de bevindelijk-gereformeerde kerken, orthodox-protestantse kerken, midden-orthodoxe kerken, evangelische kerken en charismatisch-evangelische kerken. De enquêtevragen zijn als uitgangspunt gebruikt voor het interview.

Interview coördinator diaconaal inlooplooppcentrum

De coördinator diaconaal inlooplooppcentrum 'Meet-Inn' heeft met meerdere kerken te maken in de regio of de plaats Ede. Het diaconaal inlooplooppcentrum opereert vanuit een 10-tal kerken in Ede. Het inlooplooppcentrum ligt in het hart van regio Foodvalley. Een groot aandeel van de bezoekers bestaat uit ouderen die het inlooplooppcentrum bezoeken voor onder andere een gezamenlijke maaltijd. De professional heeft de GPW-opleiding (HBO) in Ede gedaan.

Enquêtes onder professionals kerken

De enquête is verspreid onder een groot aantal kerken in de regio Foodvalley vanuit verschillende denominaties. Zij allen zijn gevraagd om zich binnen één van de type kerken te plaatsen of een andere beschrijving op te geven van de identiteit van de kerk/gemeente. Zodoende is er onderzocht of verschillen in antwoorden te herleiden zijn naar de verschillende type kerken/gemeenten. In totaal zijn er 32 enquêtes afgenomen.

De volgende kerken/organisaties met hun professionals geselecteerd: 5 professionals uit bevindelijk-gereformeerde kerken (gecodeerd met de letter 'B'), 5 professionals uit de orthodox-protestantse kerken (gecodeerd met de letter 'O'), 5 professionals uit midden-orthodoxe kerken (gecodeerd met de letter 'M'), 4 professionals uit vrijzinnige kerken (gecodeerd met de letter 'V'), 5 professionals uit katholieke kerken (gecodeerd met de letter 'K') en ieder 4 professionals uit evangelische en charismatisch-evangelische kerken (gecodeerd met de letters 'E' en 'C'). De personen en kerken zijn zoveel mogelijk geanonimiseerd en worden beschreven in een geheime bijlage (Geheime bijlage 1). De opdrachtgever is in bezit van een omschrijving van de kerken en de professionals.

4. Herkennen van ondervoeding door professionals in kerk

In dit hoofdstuk gaat het over de vraag of professionals in kerken het probleem van ondervoeding herkennen bij ouderen in hun gemeente. Weten ze waar ze op moeten letten als het gaat om ondervoeding? Kennen ze de risicofactoren van ondervoeding bij ouderen? Zijn zij geschoold om maatschappelijke problemen, waar ondervoeding er één van is, te herkennen onder de leden van hun gemeenten? Hoe verhoudt deze problematiek zich tot het landelijk gemiddelde?

4.1 Onderzoeksresultaten deelvraag 2: alle deelnemers aan het onderzoek

Hoeveel ondervoeding voor komt in de regio Foodvalley volgens de professionals

- Ongeveer de helft van de geënquêteerden denkt dat er minder ouderen in hun kerk/gemeente aan ondervoeding lijden dan gemiddeld landelijk. De professionals die denken dat er minder ondervoeding onder ouderen is in hun kerk/gemeente dan landelijk geven het vaakst de reden dat er veel sociale controle c.q. betrokkenheid op elkaar is. Uit interviews blijkt: Hoe kleiner de kern is waar de kerk van de professional gesitueerd is, des te vaker wordt er genoemd dat kinderen van ouderen een grote verantwoordelijkheid op zich nemen voor het welbevinden van hun vader/moeder op leeftijd. Ook is er in de kleine kernen meer sociale controle/nabuurschap (ons kent ons). Dit heeft volgens de professionals in de kleine kernen tot gevolg dat er minder vaak ondervoeding is in deze (dorps)kerken dan in kerken die in de stad gesitueerd zijn.
- Ongeveer een derde deel van de geënquêteerden weet niet of durft niet te zeggen of het percentage in hun kerk/gemeente gelijk is aan het landelijk gemiddelde.
- Een zesde deel denkt dat de er procentueel even veel mensen landelijk als in hun kerk/gemeente aan ondervoeding lijdt.

Het kunnen waarnemen van ondervoeding

- Een kwart van de geënquêteerden zegt dat hij/zij niet in staat is om ondervoeding waar te nemen.
- 37% zegt ondervoeding te kunnen waarnemen.
- De overige 37% weet niet of zij in staat zijn om ondervoeding waar te nemen.

Hoe vaak de professional iemand tegenkomt waarbij hij/zij vermoedt dat diegene mogelijk aan ondervoeding lijdt

- 53%, de grootste groep, komt zelden iemand tegen die mogelijk aan ondervoeding lijdt.
- 16% zegt nooit een vermoeden te hebben gehad.
- 6% 1x per jaar, 13% 1x per half jaar, 9% 1x per kwartaal en 3 % 1x per maand of vaker.

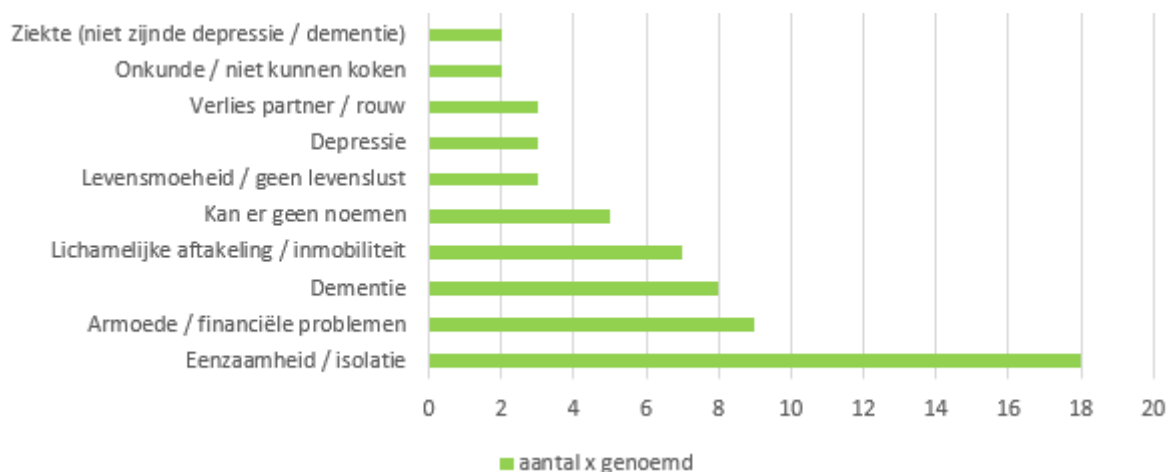
Hierbij moet gezegd worden dat de cijfers iets zeggen over de professionals, niet zozeer over het daadwerkelijke ondervoedingscijfer. Professionals die ondervoeding niet kunnen waarnemen of daaraan twijfelen kunnen namelijk wel degelijk in contact zijn geweest met ondervoede personen.

Mate van aandacht voor het herkennen van maatschappelijke problemen zoals ondervoeding in genoten theologie-opleiding

- 44% vindt dat er onvoldoende aandacht voor is geweest voor dit soort thema's.
- 28% vindt dat er voldoende aandacht voor is geweest tijdens de theologie-opleiding. Een deel vindt dit omdat zij het niet vinden passen bij hun taak en daarom die scholing ook niet gemist hebben, een ander deel heeft er daadwerkelijk scholing over ontvangen.
- De overige 28% van de ondervraagden heeft geen theologie-opleiding genoten. De meeste daarvan zijn professionals uit charismatisch-evangelische gemeenten en vrijzinnige gemeenten.
- Van de professionals die een theologie-opleiding genoten hebben, vindt ruim 60% dat er te weinig aandacht is geweest voor het herkennen van maatschappelijke problemen zoals ondervoeding. Krap 40% vond de mate voldoende.

Genoemde risicofactoren voor het lijden aan ondervoeding

- Bijna 16% van de geënquêteerden kan geen risicofactoren benoemen.
- De overige professionals noemen het vaakst (meer dan eens): Eenzaamheid/isolatie, armoede, dementie, lichamelijke aftakeling/immobiliteit, verlies van partner/rouw, depressie, levensmoeheid/gebrek aan levenslust, onkunde en ziekten.

4.2 Onderzoeksresultaten deelvraag 2: verschillen tussen type kerken

Hoeveel ondervoeding voor komt in de regio Foodvalley volgens de professionals

- Professionals van bevindelijk-gereformeerde kerken en van orthodox-protestantse kerken denken in meerderheid dat het ondervoedingscijfer in hun kerk/gemeente lager is dan landelijk gemiddeld. Daarbij wordt bij bevindelijken de hoge mate van sociale controle als verklaring gegeven en bij orthodox-protestanten een variëteit aan verklaringen.
- Professionals van midden-orthodoxe kerken en evangelische kerken denken niet eenduidig als het gaat om het ondervoedingscijfer in hun kerk/gemeente ten opzichte van het landelijk gemiddelde.
- Professionals van vrijzinnige kerken weten over het algemeen niet of het ondervoedingscijfer in hun kerk/gemeente gelijk is aan het landelijk gemiddelde.
- Professionals van katholieke kerken weten niet of het ondervoedingscijfer in hun kerk/gemeente gelijk is aan het landelijk gemiddelde, of geven aan dat ze denken dat het cijfer gelijk is aan het landelijk gemiddelde.

Het feit dat de katholieke professionals het vaakst denken dat ondervoeding veel voorkomt valt mogelijk te verklaren uit het gegeven dat naar voren komt in de interviews: katholieke kerken in de regio Foodvalley zijn erg vergrijzend. Een groot aantal leden is ouder dan 70. Daardoor is het denkbaar dat de professionals vaak in contact komen met ouderen en daardoor ook vaker het probleem van ondervoeding opmerken. Mogelijk hebben zij ook meer oog voor maatschappelijke tendensen door scholing.

- Professionals van charismatisch-evangelische kerken denken in meerderheid dat het ondervoedingscijfer in hun kerk/gemeente lager is dan landelijk gemiddeld. Een variëteit aan verklaringen wordt gegeven.

Het kunnen waarnemen van ondervoeding

- Over het algemeen denken professionals uit evangelische kerken dat zij in staat zijn om ondervoeding bij ouderen te kunnen waarnemen.
- De professionals uit midden-orthodoxe kerken denken het vaakst dat zij niet in staat zijn om ondervoeding bij ouderen te kunnen waarnemen.
- Overige professionals laten een gemixt/gemiddeld beeld zien.

Hoe vaak de professional iemand tegenkomt waarbij hij/zij vermoedt dat diegene mogelijk aan ondervoeding lijdt

- Professionals uit bevindelijk-gereformeerde, vrijzinnige en charismatisch-evangelische kerken komen het minst vaak iemand tegen waarbij de professional vermoedt dat diegene aan ondervoeding lijdt.
- De overige professionals laten een gemixt/gemiddeld beeld zien.

Mate van aandacht voor het herkennen van maatschappelijke problemen zoals ondervoeding tijdens genoten theologie-opleiding

- De meeste geënquêteerde professionals van charismatische-evangelische en vrijzinnige kerken hebben geen theologie-opleiding genoten.
- Van de overige professionals zeggen alleen katholieke professionals in meerderheid dat er voldoende aandacht is geweest voor het herkennen van maatschappelijke problemen zoals ondervoeding in de genoten theologie-opleiding. De overige professionals vinden dat er te weinig aandacht voor is geweest.

Genoemde risicofactoren voor het lijden aan ondervoeding

- Professionals van bevindelijk-gereformeerde kerken en katholieke kerken noemen het vaakst 'eenzaamheid'.
- Professionals van orthodox-protestantse kerken noemen naast 'eenzaamheid' ook 'armoede'.
- Professionals van midden-orthodoxe kerken noemen vaak 'eenzaamheid' en 'immobiliteit'.
- Professionals van vrijzinnige kerken en van charismatisch-evangelische kerken noemen gevarieerde risicofactoren. Er springt er niet zozeer één uit.
- Professionals van evangelische kerken noemen vooral 'lichamelijke ziekten' en 'geestelijke ziekten'.

5. Beleid in kerken aangaande ondervoeding bij ouderen

In dit hoofdstuk gaat het over de vraag of er in de onderzochte kerken beleidsstukken zijn aangaande ouderen en specifiek nog, ondervoeding bij ouderen. Ook gaat het over de praktische kant: ongeschreven omgangsvormen en activiteiten. Zijn er mondelinge afspraken tussen professionals en vrijwilligers in kerken om iets te doen aan ondervoeding bij ouderen? Zijn er activiteiten die gericht zijn op ouderen en specifiek nog, is (onder)voeding daarbij een thema?

5.1 Onderzoeksresultaten deelvraag 3: alle deelnemers aan het onderzoek

Specifieke aandacht voor ouderen in beleidsplan

- 62% van de professionals geeft aan dat er specifieke aandacht is voor ouderen in het beleidsplan van hun kerk/gemeente.
- 25% van de professionals geeft aan dat deze doelgroep, de ouderen, niet specifiek opgenomen zijn in het beleidsplan van hun kerk/gemeente.
- De overige 13% geeft aan geen beleidsplan in/van hun kerk/gemeente te hebben.

Expliciete of impliciete aandacht voor ondervoeding bij ouderen in beleidsplan

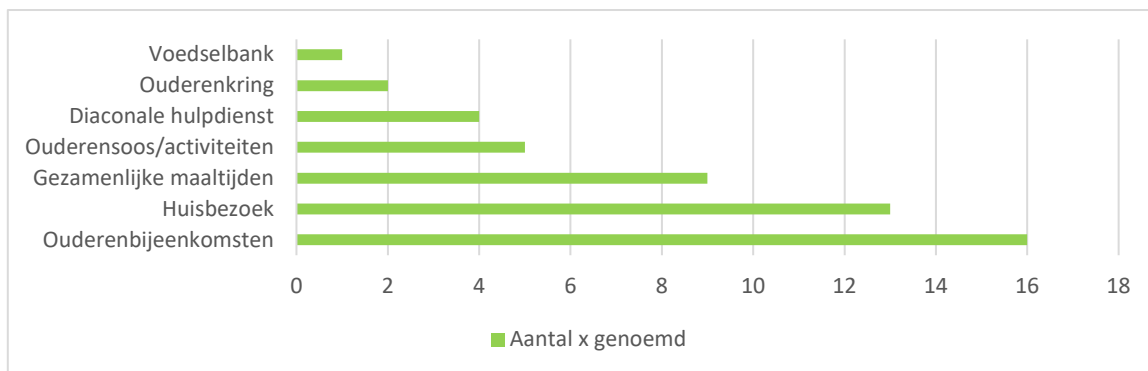
- 88% van de professionals zegt dat ondervoeding bij ouderen niet aan de orde komt in het beleidsplan van hun kerk/gemeente.
- Slechts één professional geeft aan dat dit thema impliciet aan de orde komt.
- De overige professionals geven het antwoord 'niet van toepassing', vanwege het niet hebben van een beleidsplan.

Mondelinge afspraken over hoe om te gaan met ondervoeding bij ouderen

- 91% van de professionals geeft aan dat er geen mondelinge afspraken zijn gemaakt (met bijvoorbeeld bezoektteams, ouderlingen) aangaande het thema ondervoeding bij ouderen.
- De overige 9% zegt wel afspraken te hebben en dan met name over het doorgeven van waargenomen problemen, zoals ondervoeding, tijdens bezoekerwerk.

Ouderenactiviteiten

- In 97% van de kerken van de professionals worden ouderenactiviteiten gehouden.
- Op de vraag welke activiteiten daarvan bijdragen aan het tegengaan van ondervoeding bij ouderen komen diverse antwoorden naar voren. Zie grafiek op de volgende pagina. De verschillende type kerken laten geen opvallende onderlinge verschillen zien.

6. Onderliggende redenen van professionals in kerken voor de manier van omgaan met ondervoeding onder ouderen

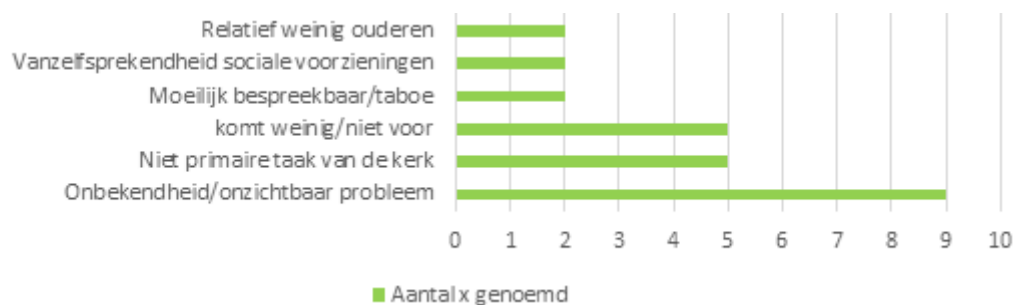
In dit hoofdstuk gaat het over deelvraag 4: *Wat zijn de redenen die ten grondslag liggen aan het wel of niet hebben van beleidsstukken, ongeschreven omgangsvormen en activiteiten aangaande ondervoeding bij ouderen in de geselecteerde kerken?*

Een vraag naar de redenen die ten grondslag liggen aan het ‘acteren’ van professionals in kerken aangaande het thema ondervoeding. Welke redenen (zoals praktische en theologische) dragen ze aan? Belangrijke vraag hierbij is: zijn er opvallende verschillen tussen verschillende type kerken?

6.1 Onderzoeksresultaten deelvraag 4: alle deelnemers aan het onderzoek

Redenen voor beperkt/geen aandacht voor ondervoeding in kerken

- Onbekendheid of onzichtbaarheid van het probleem van ondervoeding onder ouderen wordt het vaakst genoemd als reden voor weinig aandacht voor ondervoeding onder ouderen in hun kerk/gemeente. Hieronder de vaakst genoemde redenen:

Redenen voor aandacht voor ondervoeding in kerken/gemeenten

- Vijf keer wordt genoemd dat er aandacht is voor het probleem van ondervoeding bij ouderen in hun kerk/gemeente. Als toelichting wordt gegeven dat er aandacht voor is in het pastoraat/diaconaat.

Zorgdragen voor lichamelijk welzijn van ouderen taak van de kerk

- Driekwart van de professionals geeft aan dat het zorgdragen voor het lichamelijk welzijn (van ouderen) tot de taak van de kerk/gemeente behoort. Redenen daarvoor die het vaakst genoemd worden: kerk heeft ‘signalerende functie’, ‘heel de mens’ (geestelijk en lichamelijk) is belangrijk voor God en vanuit ‘naastenliefde’.
- Een kwart geeft aan dat dit niet tot de taak van de kerk behoort. Redenen daarvoor die het vaakst genoemd worden: kerk is er voor ‘zielzorg/geestelijke zaken’, domein van ‘(wijk)verpleging’ of ‘niet primair’ de taak van de kerk maar wel ‘secundair’.

Persoonlijke intentie van professionals om op ondervoeding in kerk/gemeente te letten

- 2/3 van de professionals geeft aan dat ze de intentie hebben om op het probleem van ondervoeding bij ouderen in hun kerk/gemeente te letten.
1/3 van de professionals geeft aan die intentie niet te hebben.
- Redenen daarvoor komen grotendeels overeen met de antwoorden die gegeven zijn bij de vraag of het een taak van de kerk/gemeente is.
Sommigen geven aan door dit onderzoek aan het denken te zijn gezet en daardoor gemotiveerder zijn om erop te letten. Anderen geven aan dat ze de intentie niet hebben omdat anderen in de kerk daar een verantwoordelijkheid in hebben en niet de professional zelf.

Kansen voor kerken om maatschappelijke problemen zoals ondervoeding bij ouderen tegen te gaan

- Bijna driekwart van de professionals ziet kansen, ruim een kwart niet.
- De meest genoemde kansen staan hieronder weergegeven:

6.2 Onderzoeksresultaten deelvraag 4: verschillen type kerken (literatuur)

Norman Wirzba (Wirzba, 2011) beschrijft hoe je vanuit geloof naar voeding kunt kijken. In deze resultaten wordt op de geselecteerde kerktypen ingegaan die voor komen in de regio Foodvalley. Wat is volgens de theorie de theologische kijk op voeding van de verschillende type kerken?

Bevindelijk-gereformeerd & ondervoeding bij ouderen

Nog altijd is ds. Kersten een belangrijke bron voor bevindelijk-gereformeerden. Ik zal zijn werk in dezen dan ook betrekken.

- Kersten (1988) schrijft dat de mens naar het lichaam door Gods scheppende hand uit de aarde is geformeerd, de ziel onmiddellijk van God. In tegenstelling tot visies over de eenheid van de mens, lijkt Kersten ziel en lichaam duidelijk van elkaar te (onder)scheiden. Hij stelt dat de mens uit twee delen bestaat en niet uit drie. Hij koppelt geest en ziel aan elkaar, t.o.v. het lichaam. Hij beschrijft de ziel als een geestelijk, zelfstandig bestaand wezen. Hij dicht de ziel onsterfelijkheid toe. Immers,

hoe kan de ziel anders na het sterven in de hemel of hel zijn? De vergankelijkheid van het lichaam en de onvergankelijkheid van de ziel bepaalt ook de nadruk in de theologie op het heil van de ziel. De mens heeft i.t.t. de dieren een ziel te verliezen, zo luidt een uitspraak.

- Echter, het lichaam wordt ook weer niet geminacht. Volgens Kersten kent de Bijbel de hele mens het beeld van God toe. Het lichaam mag dan ook niet een kerker voor de ziel genoemd worden, maar een tabernakel.
- Een kenmerk van de bevindelijke theologie is de 'voorzienigheid Gods'. Alles ligt in Gods macht en voorziening besloten. Kersten schrijft onder meer dat de verwoesting en vernietiging van schepselen het werk van Gods voorzienigheid is. Het gaat niet buiten God om. Ook ziekten gaan niet buiten God om. Als het gaat om ondervoeding bij ouderen, dan spelen twee zaken mee. We dienen elkanders lasten te dragen en voor elkaar te zorgen en tegelijkertijd kan er door de ellende heen de persoon tot God getrokken worden in zijn/haar ellende.

Orthodox-protestants & ondervoeding bij ouderen

Over de mens schrijven Van den Brink & Van der Kooi (2012) het volgende:

- Beeld-Gods-zijn heeft te maken met ons fundamenteel betrokken-zijn op de ander, die verregaand van ons verschilt maar zonder wie we niet kunnen en met wie we dan ook in diepgaande persoonlijke relaties leven. Zij beschrijven dus het relationele karakter van de mens. We zijn op elkaar aangewezen.
- Van den Brink en Van der Kooi beschrijven de mens als 'holistisch van aard'. De mens is een fijnmazig geheel waarbij termen als 'ziel', 'geest', 'hart', 'verstand' en 'lichaam' dit geheel vanuit een specifiek aspect benaderen. Je moet ze samen als één geheel zien.
- Van den Brink en Van der Kooi stellen dat het lichaam bij Paulus geen ondergeschikte plaats inneemt. Dit is belangrijk in het kader van ondervoeding bij ouderen. In de kerk moet er aandacht zijn voor de mens in zijn volheid, ook voor het lichaam.
- Er wordt ook gesproken over de zin van het leven. Waartoe zijn we op aarde. Menselijke 'bonding' wordt daarbij genoemd, natuurlijke relaties van liefde, trouw, geborgenheid en solidariteit in onze meest nabije omgeving.
- Als het gaat om de kerk, dan wordt er gesteld dat rondom de 'tafel', het avondmaal, men elkaar ontmoet. Mensen die men niet als vrienden uitgekozen zou hebben. De kerk is een plaats waar Christus mensen samenbrengt. Je bent bij elkaar geplaatst om zorg te dragen voor elkaar.
- Er wordt ook gesproken over de katholiciteit van de kerk. De kerk bestrijkt het hele leven. Als de kerk katholiek is, dan duidt dat op een actieve gerichtheid om heel het leven onder Gods regime te brengen. Heel het leven. Alle aspecten.

Midden-orthodox & ondervoeding bij ouderen

Berkhof (1990) schrijft een aantal interessante dingen over de mens en de kerk.

- Allereerst de mens. Hij beschrijft hem als een 'wezen dat pas in *relatie* tot zichzelf komt'. De mens wordt ook wel als 'antwoordelijk' omschreven. Oftewel, hij is gemaakt om te antwoorden op de roep van God en anderen. Dat zet de mens gelijk op zijn plek. Hij is geen autonoom wezen, maar geschapen voor onderlinge verbondenheid, om te antwoorden.
- Berkhof beschrijft dat de mens daarom van vrijheid moet genieten om te kunnen antwoorden. Antwoorden is wat anders dan echoën. En die vrijheid, dus ook de vrijheid om niet te antwoorden, kan je riskant noemen. De mens is daarmee volgens Berkhof een riskant wezen.
- Wanneer we als mens gemaakt zijn om in relatie tot de ander/Ander te leven, vinden we ook alleen voldoening in relatie(s). Het omzien naar ouderen, met al hun problemen (inclusief ondervoeding) zou dan volgens Berkhof ook geen last moeten zijn, maar een middel om het antwoord te zijn op de roep van de ander. Om in die relatie ook tot jezelf te komen.
- Met betrekking tot de diaconie noemt hij de term 'heilbemiddeling'. Het heil van God gaat niet alleen het hart aan in zijn relatie tot God, maar het raakt van daar uit heel het leven van de mens. Nu in Christus het koningschap nabij is gekomen en de Geest ons daaraan deel geeft, moet dat ook duidelijk worden in concrete gestalten van nood en schuld in ons bestaan in de wereld. De kerk is met de diaconie het middel om heil te brengen voor de hele mens. Als het gaat om ondervoeding bij ouderen is er volgens Berkhof een rol weggelegd voor de diaconie.

Vrijzinnig & ondervoeding bij ouderen

- Volgens Klooster (2006) staan vrijzinnigen kritisch tegenover alles wat zich met gezag aandient. De aandacht voor het probleem van ondervoeding onder ouderen dient dan ook niet via moraliserende redes tot de vrijzinnigen te komen. Omdat men kritisch is t.o.v. de benadering 'het staat in de bijbel, dus gij zult', dient een andere weg gekozen te worden om ondervoeding onder de aandacht te brengen.
- De ingang voor dit thema ligt in de belangstelling voor wetenschap.
- Ontvankelijkheid voor dit thema hangt dan ook zeer sterk af van het individu, niet van een groep. Een vrijzinnig gelovige is volgens Klooster bereid om te luisteren naar het overgeleverde geloofsgoed, maar niet zonder de vrijheid en de ruimte om in de laatste instantie zelf, als individu, uit te maken wat voor hem geldt als waarheid.

Katholiek & ondervoeding bij ouderen

- De katholieke catechismus (1997) spreekt over de waardigheid van de mens. Het beeld van God is aanwezig in elke mens. Het licht op in de gemeenschap van de mensen, als een gelijkenis met de eenheid van de goddelijke personen onder elkaar.

- Uit de sociale natuur van de mens volgt dat ieders afzonderlijk welzijn noodzakelijkerwijs in verband staat met het algemeen welzijn. Dit algemeen welzijn kan slechts bepaald worden door verwijzing naar de menselijke persoon. De mens moet niet eenzaam voor zichzelf gaan leven maar bij elkaar komen en zoeken naar wat voor de gemeenschap nuttig is. Zorg voor elkaar. Daar is de mens toe geroepen. Waar de gemeenschap floreert, floreren de individuen ook.
- Betrekkend op ondervoeding bij ouderen, klinkt daar ook een oproep. Zorg voor elkaar. Zorg voor de gemeenschap.

Evangelisch & ondervoeding bij ouderen

Ouweneel (2008) heeft in zijn evangelisch-dogmatische reeks ook over de mens geschreven.

- Hij schrijft hierover onder meer dat wij mensen het beeld van God zijn. Het beeld van God is primair te zoeken in het hart van de mens en drukt zich van daaruit geleidelijk uit in alle humaanstructuren. Dus ook in het lichaam.
- Ouweneel kiest voor een integrale eenheid van de mens en wil zich verre houden van een splitsing in het mens-zijn, zoals ziel, geest en lichaam. Alleen tezamen ben je mens. Trek het niet uit elkaar. Dan krijg je een vorm van dualisme. Het luistert nauw. Je kunt aspecten van het mens-zijn benoemen, maar houdt ze bij elkaar. Je kunt de verschillende aspecten (zoals ziel en lichaam) onderscheiden, maar niet scheiden. Spreek daarom niet over de mens alsof hij een ziel *heeft*. Hij *is* een levende ziel. Door die 'holistische' kijk op de mens is dus ook het lichaam naar Gods beeld en dient deze als tempel van de Heilige Geest *niet* minder geacht te worden dan de ziel. De psalmist spreekt 'Wat is de mens dat Gij op hem let, de mens is als een ademtocht'. Ondanks de nietigheid van de mens, de vergankelijkheid van de mens, vindt God hem waardevol. Geheel en al. Niet alleen de ziel, maar de mens. Hier liggen aanknopingspunten bij evangelischen om het lichaam niet te veronachtzamen.
- Die eenheid van ziel en lichaam wordt in evangelische kringen ook wel 'conditional unity' genoemd. Enkel de dood kan een soort van scheiding aanbrengen tussen die twee.
- Ouweneel (2011) schrijft ook over waar de kerk toe geroepen is. De eredienst, onderlinge gemeenschap, getuigenis en diaconie. Daar wordt geen rangschikking in gelegd. Met betrekking tot ondervoeding bij ouderen speelt de gemeenschap en de diaconie een rol van betekenis. Omgang met elkaar en zorg voor elkaar en de wereld.
- Echter, stelt Ouweneel, wanneer het evangelie gereduceerd wordt tot deze zorg voor elkaar, de werken van barmhartigheid, ontstaat horizontalisme. De kerk dient aandacht te hebben voor de verticale relaties, met God, en horizontale relaties, met de medemens. Ouweneel haalt hieromtrent met betrekking tot diaconie 5 standpunten aan:
 1. Alleen evangelisatie: het komt aan op ieders zielenheil. De uitwendige omstandigheden zijn van ondergeschikt belang.
 2. Alleen praktisch hulpbetoon: iemands eeuwige bestemming ligt in Gods handen.

3. Eerst evangelisatie: Nadruk op zielenheil en praktische hulp kan daaruit volgen.
 4. Eerst praktisch hulpbetoon: Niemand kan met een lege maag het evangelie aanhoren. Evangelisatie volgt daarna.
 5. Evangelisatie en praktisch hulpbetoon gaan hand in hand. Een holistische opvatting van het heil.
- Ouweneel lijkt voor dat laatste te kiezen. Hij schrijft dat men geen persoonlijke relatie met God kan hebben zonder zich te bekommeren om zijn schepselen en wel al zijn schepselen. De volgorde is minder relevant. Als beiden maar in het oog zijn. Soms is de barmhartigheid een prediking op zich. Zoals de barmhartige Samaritaan die niet staat te preken, maar enkel handelt.
 - Ouweneel haalt ook de 'christelijke werken van barmhartigheid' aan: (1) hongerigen te eten geven, (2) dorstigen te drinken geven, (3) vreemdelingen opnemen, (4) naakten kleden, (5) zieken bezoeken, (6) gevangen bezoeken, (7) doden begraven, (8) vrede stichten. Nummers 1,2 en 5 kunnen in verband gebracht worden met het thema ondervoeding.

Charismatisch-evangelisch & ondervoeding bij ouderen

Met betrekking tot ondervoeding verschilt de kijk niet veel van evangelischen.

- Als het gaat om het mensbeeld wordt vaak wel afgeweken van een wat meer traditioneel evangelische visie. Charismatische christenen omschrijven volgens Ouweneel (2008) de mens vaak zo: de mens *heeft* een geest, *is* een ziel en *woont* in een lichaam. Dit kan leiden, in bepaalde uitwassen van het charismatische denken, tot het concept dat deze drie soms met elkaar 'in conflict' zijn. De geest staat voor je identiteit, de ziel voor je wil, verstand en emoties, en het lichaam spreekt voor zich.
- In de welvaartstheologie, een tak binnen de charismatische wereld, hoeft een christen niet ziek te zijn. Wanneer een christen wedergeboren is, heeft hij een nieuwe geest. De ziel is dan de schakel tussen geest en lichaam. Door geloof moet het lichaam 'in lijn' komen met de geest. Hoewel de omschrijving van geest-ziel-lichaam veel voorkomt in charismatische kringen, is het welvaartsevangelie (met nadruk op natuurlijke voorspoed) niet dominant.
- Bovennatuurlijke genezing van ziekten vandaag de dag wordt beleden, maar er blijft dikwijls ook ruimte voor het spanningsveld bij het vraagstuk 'wat als je niet geneest?'. Soms worden er in charismatische kringen achter ziekten geestelijke problemen gezocht, maar dat is dan niet altijd één op één het geval.

6.3 Onderzoeksresultaten deelvraag 4: verschillen tussen type kerken (antwoorden)

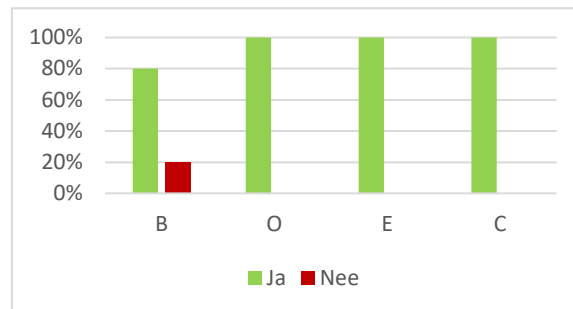
Redenen voor beperkt/geen aandacht voor ondervoeding in kerken

(Charismatisch-)evangelische professionals geven net wat vaker aan dat ze relatief weinig ouderen in hun kerken/gemeenten hebben waardoor er minder aandacht is voor

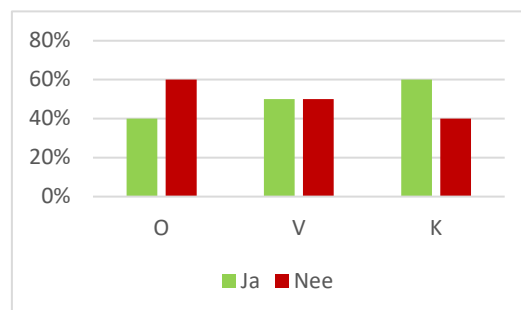
ondervoeding. Onbekendheid met het probleem of de taakopvatting van de kerk komen bij de (overige) kerken regelmatig en redelijk gelijkmatig naar voren.

Zorgdragen voor lichamelijk welzijn van ouderen taak van de kerk

- (Charismatisch-)evangelische professionals geven aan dat dit tot de verantwoordelijkheid van de kerk/gemeente behoort evenals de orthodox protestantse professionals. Bevindelijk gereformeerde professionals geven in meerderheid aan dat dit tot de taken van de kerk behoort, maar met de kanttekening dat dit niet de primaire taak is.

- De professionals uit midden-orthodoxe kerken, vrijzinnige kerken en katholieke kerken denken er heel gemêleerd over. Zij herkennen vaak het punt van de bevindelijk gereformeerde professionals dat dit niet de primaire taak is van de kerk is en dat resulteert wat vaker in een 'nee-antwoord'.

Persoonlijke intentie van professionals om op ondervoeding in kerk/gemeente te letten

Tweederde van de professionals geeft aan dat ze de intentie hebben om op het probleem van ondervoeding bij ouderen in hun kerk/gemeente te letten. De meeste professionals die de intentie niet hebben komen uit orthodoxe protestantse kerken, midden-orthodoxe kerken, vrijzinnige kerken en katholieke kerken. Daarmee komen de resultaten overeen met de vorige vraag. De twee professionals van orthodox protestantse kerken geven aan de intentie niet te hebben omdat het probleem in hun ogen niet of nauwelijks voorkomt in hun kerk.

Kansen voor kerken om maatschappelijke problemen zoals ondervoeding bij ouderen tegen te gaan

- Bevindelijk-gereformeerde en orthodox-protestantse professionals zien kansen voor kerken om maatschappelijke problemen zoals ondervoeding bij ouderen tegen te gaan en noemen vooral diaconaal getinte zaken zoals het organiseren van gezamenlijke maaltijden en meer diaconale hulp.
- Ook (charismatisch-)evangelische professionals geven aan kansen te zien voor kerken om maatschappelijke problemen zoals ondervoeding bij ouderen tegen te gaan en noemen vooral pastoraal getinte zaken zoals meer aandacht voor (het probleem van ondervoeding bij) ouderen tijdens contactmomenten zoals ouderenmiddagen.
- Professionals uit katholieke kerken geven zeer gemêleerde reacties. De één ziet geen kansen, de ander wel.
- Professionals uit midden-orthodoxe en vrijzinnige kerken zien de minste kansen voor kerken om maatschappelijke problemen zoals ondervoeding bij ouderen tegen te gaan.

7. Conclusie (antwoord hoofdvraag)

De antwoorden op de deelvragen vormen het kader waarbinnen de conclusie op de hoofdvraag *'Hoe gaan professionals in de kerken uit de regio Foodvalley om met ondervoeding bij ouderen en welke redenen liggen daaraan ten grondslag'* getrokken is.

De resultaten aangaande het **waarnemen van ondervoeding** hebben het volgende aangetoond:

- Over het algemeen wordt er weinig ondervoeding waargenomen door de professionals van kerken/gemeenten in de regio Foodvalley.
- Professionals die wel regelmatig ondervoeding zeggen waar te nemen komen meestal uit grotere kerken (veelal in grote dorpen) en/of hebben extra kennis opgedaan over de problematiek door cursussen of ervaring in persoonlijke kring.

De resultaten aangaande **beleidsstukken, ongeschreven omgangsvormen en activiteiten** hebben het volgende aangetoond:

- Er is nauwelijks tot geen aandacht voor ondervoeding bij ouderen in de beleidsplannen van de kerken/gemeenten in de regio Foodvalley.
- Daar waar de professional niet de directe verantwoordelijkheid draagt voor ouderen maar bijvoorbeeld een ouderling pastoraat/diaconaat, worden soms afspraken gemaakt over het delen van 'moeilijke gevallen' met de professional.
- De meeste kerken/gemeenten bieden ouderenactiviteiten aan. Sommige activiteiten zouden ingezet kunnen worden om te letten op ondervoeding bij ouderen, maar wordt nu nog zelden voor dat (neven)doeleinde ingezet.

De resultaten aangaande **Redenen die daaraan ten grondslag liggen** aan de manier van omgaan met ondervoeding in kerken hebben aangetoond dat er grofweg 4 zaken spelen bij het vraagstuk hoe professionals in kerken/gemeenten in de regio Foodvalley omgaan met ondervoeding bij ouderen.

1. **Weten:** Een aanzienlijke groep professionals geeft aan dat de verantwoordelijke mensen voor ouderen in hun kerk/gemeente niet weten dat deze problematiek in deze mate speelt en er daarom in hun kerk/gemeente geen of beperkt oog voor hebben. Professionals die wel bewust zijn van het probleem van ondervoeding bij ouderen, bijvoorbeeld omdat ze privé ermee te maken hebben gehad, zijn gemotiveerder om er op te letten.

2. **Kunnen:** Een grote groep professionals heeft niet (voldoende) het vermogen om ondervoeding waar te nemen hoewel veel van deze professionals wel in staat zijn om enkele risicofactoren te benoemen die ten grondslag kunnen liggen aan het ontstaan van ondervoeding. Professionals die zeggen ondervoeding te kunnen waarnemen hebben daar kennis over opgedaan middels een cursus of uit de persoonlijke kring.

3. **Willen:** Er wordt verschillend over de rol van kerken gedacht aangaande het tegengaan van ondervoeding bij ouderen. Professionals geven enerzijds aan dat 'de hele mens' belangrijk is voor God en dat het letten op ondervoeding daarom bij de taken van de kerk hoort. Anderzijds geven professionals aan dat de (primaire) taak van de kerk op een ander terrein ligt, namelijk het 'geestelijk welzijn'. Lichamelijk welzijn zou primair een taak zijn voor de gezondheidszorg en familie. Binnen deze twee 'uitersten' zijn veel 'tussenstandpunten' naar voren gekomen. Er is consensus over wat men noemt de signaleringsfunctie van professionals in kerken. Professionals in kerken dienen oog en oor open te houden voor allerlei problemen die kunnen spelen bij de leden van hun kerk/gemeente en zo nodig door te geven aan derden.

4. **Niet van toepassing:** Sommige professionals geven aan dat deze problematiek niet of minder van toepassing is op de ouderen in hun kerk/gemeente. De voornaamste redenen daarvoor zijn onder meer:

- Het sterke sociale netwerk van de ouderen die een oog in het zeil houdt.
- De manier waarop het omzien naar ouderen in hun kerk/gemeente georganiseerd is.
- Het geringe aantal ouderen in hun kerk/gemeente.

8. Aanbevelingen

Aan de hand van de resultaten in dit onderzoeksrapport zijn er een aantal aanbevelingen die meegegeven worden aan de opdrachtgever. Deze aanbevelingen worden gedaan op grond van de 4 zaken die spelen bij de professionals aangaande hun rol bij het tegengaan van ondervoeding bij ouderen: 'weten', 'kunnen', 'willen' en 'wel/niet van toepassing'.

Weten & Kunnen

De mate waarin ondervoeding bij ouderen voorkomt is nauwelijks bekend bij de ondervraagde professionals in kerken. Omdat 'ondervoeding' meer is dan 'ernstige vermagering' is het probleem vaak niet zichtbaar voor de professionals. Om kennis en kunde over ondervoeding bij ouderen te vergroten onder professionals in kerken kan het volgende gedaan worden:

- Laat het thema 'ondervoeding bij ouderen' nadrukkelijk aan de orde komen in het curriculum van theologische opleidingen, te beginnen bij GPW aan de CHE.

Uitwerkingsvoorbeelden:

- Kruisbestuiving van studies: Bij het vak diaconaat kunnen studenten van verpleegkunde en sociale studies presentaties geven aan studenten van GPW over 'verborgen problemen' (waar ondervoeding er een van is) die kunnen spelen achter de voordeur van mensen waar toekomstige kerkelijke professionals mee te maken krijgen. Studenten GPW kunnen verhelderende vragen stellen en dienen te reflecteren op de vraag: 'Waar begint en waar eindigt de signalerende taak van professionals in kerken?'.
- Andere theologie-opleidingen kunnen gebruik maken van de CHE door de 'best practices' over te nemen. De CHE kan als hogeschool in de regio Foodvalley een uitnodigende en leidende rol op zich nemen.

- Laat het thema 'ondervoeding bij ouderen' landen in kerkelijke organisaties.

Uitwerkingsvoorbeelden:

- Maak met studenten verpleegkunde een middag vullend programma of een folder die gegeven kan worden op landelijke toerustingsdagen van de diaconie van bijvoorbeeld de PKN, Rooms-Katholieke kerk of Unie van Baptisten over het thema 'ondervoeding bij ouderen'.
- Zorg dat er materiaal beschikbaar komt voor professionals in kerken waarmee zij vrijwilligers in de kerk die ouderen(bezoek)werk doen kunnen toerusten.

Willen

- Laat kerkelijke organisaties nadenken over hun rol in de veranderende maatschappij.

Uitwerkingsvoorbeeld:

- Organiseer een symposium met (bekende) sprekers over de rol van kerken in een veranderende maatschappij. Nodig predikanten en kerkelijk werkers van allerlei kerkelijke gezindten uit. Thema: 'Hoe verhouden kerken zich t.o.v. de (terugtrekkende) overheid en het maatschappelijke middenveld?' Ondervoeding bij ouderen kan bij uitstek een goede casus zijn waar de genodigden op dienen te reflecteren.

- Interesseer professionals in kerken met het thema 'ondervoeding bij ouderen' passend bij de stroming waarbinnen ze zich bevinden.

Er zijn 4 benaderingen om professionals te interesseren voor het nemen van verantwoordelijkheid om ondervoeding bij ouderen tegen te gaan. De één is meer gevoelig voor de ene benadering, de andere meer gevoelig voor de andere:

1. Theologisch

Denk hierbij aan de vragen: Wat zegt God in de Bijbel over zorgdragen voor het lichamelijke welzijn van ouderen? De notie 'de mens is een geheel van geest, ziel en lichaam en God vindt de gehele mens waardevol' is theologisch van aard en kan professionals die gevoelig zijn voor theologische argumenten aansporen tot het nemen van verantwoordelijkheid om ondervoeding bij ouderen tegen te gaan. Met name orthodox-protestantse kerken zijn gevoelig voor een theologische benadering van dit thema.

2. Sociaal

Denk hierbij aan de kerk als gemeenschap: Hoe kunnen we voor elkaar zorgen? Hoe zetten we structuren en activiteiten (zoals huisbezoek, maaltijden) in om de onderlinge zorg voor elkaar te versterken? Bevindelijk-gereformeerden hebben doorgaans een sterke cohesie. Een cultuur van betrokkenheid op elkaar. Dit is vooral sociaal-cultureel ingegeven. (Charismatisch-)evangelische kerken hechten aan onderlinge betrokkenheid omdat dit bijdraagt aan een uitnodigende missionaire houding, Gods aanwezigheid in de praktijk.

3. Kennis

Denk hierbij aan het vermeerderen van kennis: feiten over het probleem van ondervoeding bij ouderen en maatschappelijke impact. Vrijzinnigen hebben over het algemeen de wetenschap hoog in het vaandel staan. Kennis en feiten kunnen hen geïnteresseerd maken voor het onderwerp ondervoeding bij ouderen.

4. Verantwoordelijkheid

Denk hierbij aan de signaleringsfunctie die professionals in kerken hebben. Ze zijn mede verantwoordelijk voor het welbevinden van de mensen waarover zij zich gesteld weten. Over het algemeen wordt deze verantwoordelijkheid breed (in alle type kerken) gedeeld.

In de volgende tabel staat weergegeven welke benadering het beste past bij de verschillende type kerken. Het aantal sterren geeft aan in welke mate.

**** Zeer gevoelig voor deze benadering

*** Behoorlijk gevoelig voor deze benadering

** Een beetje gevoelig voor deze benadering

* Nauwelijks gevoelig voor deze benadering

	Theologisch	Sociaal	Kennis	Verantwoordelijkheid
Bevindelijk-gereformeerd	***	****	*	**
Orthodox-protestants	****	**	**	**
Midden-orthodox	**	**	***	***
Vrijzinnig	*	**	****	***
Katholiek	**	***	***	**
Evangelisch	**	****	**	**
Charismatisch-evangelisch	**	****	**	**

Wel/niet van toepassing

- Houdt rekening met de context van kerken. Een groep professionals in kerken in de regio Foodvalley zegt niet te maken te hebben met ondervoeding bij ouderen. Grootte van de kerk, welvarendheid van de leden, (dorps)cultuur en kerkstructuren worden aangedragen als redenen.

Uitwerkingsvoorbeelden:

- Een aanvullend onderzoek over de mate waarin genoemde redenen daadwerkelijk invloed hebben op het aantal ondervoede ouderen kan richting geven aan de vraag waar gezondheidswinst voor ouderen in kerken het meest te bereiken is.
- Het lijkt erop dat de meeste gezondheidswinst te halen valt in traditionele vergrijzende gemeenten met relatief veel ouderen in grotere dorpen/steden.
- Dit onderzoek richtte zich op ouderen van 70 jaar en ouder. Ouderen worden over het algemeen gezonder ouder. Professionals geven aan dat 80 jaar en ouder een interessantere categorie is om op te richten met betrekking tot preventie omdat in veel traditionele kerken er voor deze ouderen (80+) meer aandacht is omdat dan de mobiliteit doorgaans sterk afneemt.
- Dikwijls leggen professionals de link tussen armoede en ondervoeding. Belangrijk is om het brede palet aan risicofactoren voor het gaan lijden aan ondervoeding duidelijk te maken waardoor professionals gaan inzien dat iedere oudere ermee te maken kan krijgen.

9. Literatuurlijst

- Asseldonk, G. A. E. G. van, Duinen, J. J. van, Former-Boon, M., & Nuland, R. van. (2007). *Zakboek ziektegerelateerde ondervoeding bij volwassenen*. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
- Ayres, J. R. (2013). *Good Food*. Waco, Texas, U.S.A.: Baylor University Press.
- Belastingdienst. (z.j.). Aan welke voorwaarden moet een ANBI voldoen? Geraadpleegd van http://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/zakelijk/bijzondere_regelingen/goede_doelen/algemeen_nut_beogende_instellingen/aan_welke_voorwaarden_moet_een_anbi_voldoen/aan_welke_voorwaarden_moet_een_anbi_voldoen
- Belo, N., Erwich, R., Hoek, J., Jonge, K. de, Paas, S., & Praamsma, J. M. (2010). *Praktijkgericht*. Zoetermeer, Nederland: Boekencentrum.
- Berkhof, H. (1990). *christelijk geloof*. Nijkerk, Nederland: Callenbach bv.
- Boender, W., Dwarswaard, E., & Westendorp, M. (z.j.). Handreikingen voor de praktijk. Geraadpleegd op 5 september, 2016, van <http://www.religion-and-development.nl/praktijkboek/i-het-christendom/i-4-belangrijke-stromingen>
- Brink, G. van den, & Kooi, C. van der. (2012). *Christelijke dogmatiek* (2e ed.). Zoetermeer, Nederland: Boekencentrum.
- Dekker, G., & Peters, J. (1989). *Gereformeerden in meervoud: Een onderzoek naar levensbeschouwing en waarden van de verschillende gereformeerde stromingen..* Kampen, Nederland: Kok.
- Foodvalley. (z.j.). [pagina over regio Foodvalley]. Geraadpleegd op 12 juni, 2016, van <http://www.regiofoodvalley.nl/>
- Kersten, G. H. (1988). *De gereformeerde dogmatiek deel I* (6e ed.). Utrecht, Nederland: De Banier.
- Knippenberg, H. (1992). *De religieuze kaart van Nederland: Omvang en geografische spreiding van de godsdienstige gezindten vanaf de Reformatie tot heden..* Assen, Nederland: Van Gorcum.
- Migchelbrink, F., & Brinkman, F. (2006). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*. Amsterdam, Nederland: SWP.
- Mourik Broekman, M. C. van. (1915). *De orthodoxe en moderne geloofsprediking uit psychologisch oogpunt vergeleken*. Zaltbommel, Nederland: N. V. Uitgevers-Mij.
- Orthodox-NL. (2017). <http://www.orthodoxen.nl/kerken.php>. Geraadpleegd op 13 februari, 2017, van <http://www.stuurgroepondervoeding.nl/over-de-stuurgroep-ondervoeding>

- Ouderenfonds. (2017). Feiten en cijfers. Geraadpleegd van <https://www.ouderenfonds.nl/onze-organisatie/feiten-en-cijfers/>
- Ouweneel, W. J. (2011). *De Kerk van God II*. Heerenveen, Nederland: Medema.
- Ouweneel, W. J. (2008). *De Schepping van God*. Vaassen, Nederland: Medema.
- Samen voor de klant. (z.j.). [pagina over arbeidsmarktregio Foodvalley]. Geraadpleegd op 5 september, 2016, van <http://www.samenvoordeklant.nl/arbeidsmarktregios/food-valley>
- Schilp, J., Kruizenga, H. M., Binsbergen, J. van, & Isser, M. (2013, oktober). Effect diëtist bij ondervoede thuiswonende ouderen. Geraadpleegd op 10 mei, 2016, van <http://www.henw.org/archief/volledig/id5481-effect-ditist-bij-ondervoede-thuiswonende-ouderen.html>
- Sociaal cultureel planbureau. (2014). *Verenigd in verandering. Grote maatschappelijke organisaties en ontwikkelingen in de Nederlandse civil society*. Geraadpleegd van https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2014/Verenigd_in_verandering
- Stegeman, N. (2013). *Voeding bij gezondheid en ziekte* (6e ed.). Groningen/Houten, Nederland: Noordhoff.
- Stichting InterKerk. (1997, 15 augustus). CATECHISMUS VAN DE KATHOLIEKE KERK. Geraadpleegd van <https://www.rkddocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=1>
- Stuurgroep Ondervoeding. (z.j.). Ondervoeding algemeen. Geraadpleegd van <http://www.stuurgroepondervoeding.nl/ondervoeding-algemeen>
- Stuurgroep Ondervoeding. (z.j.). Over de stuurgroep ondervoeding. Geraadpleegd van <http://www.stuurgroepondervoeding.nl/over-de-stuurgroep-ondervoeding>
- Trouw. (2011, 09 september). Gematigde midden overheerst in PKN. Geraadpleegd van <https://www.trouw.nl/home/gematigde-midden-overheerst-in-pkn~a3634873/>
- Voedingscentrum. (z.j.). ondervoeding. Geraadpleegd op 13 februari, 2017, van <http://www.voedingscentrum.nl/encyclopedie/ondervoeding.aspx>
- Wirzba, N. (2011). *Food & Faith*. Cambridge, Groot-Brittannië: Cambridge University Press.

Bijlagen

Bijlage 1: Beschrijving aanwezigheid verschillende kerken in Foodvalley

Beschrijving aanwezigheid bevindelijk-gereformeerde kerken in regio Foodvalley

De Foodvalley staat bekend om haar vele bevindelijk-gereformeerde kerken. Dit komt omdat deze regio voor het grote deel in de zogenoemde bijbelgordel ligt. Opvallend is dat de kerken vaak erg groot zijn en veel leden herbergen. Bevindelijk-gereformeerden hebben een opvallende duidelijke politieke voorkeur voor de SGP die in de meeste gemeenten in de regio (zeer) sterk (t.o.v. landelijk) vertegenwoordigd is.

Beschrijving aanwezigheid orthodox-protestantse kerken in regio Foodvalley

Net als de bevindelijken, zijn de niet-bevindelijke orthodox-protestanten sterk aanwezig in de regio. Ze zijn nogal gelijkmatig verdeeld over de gemeenten, met net iets minder in de gemeente Wageningen. De omvang is vaak middelgroot (200-500 leden), vaak wordt hier ook 'gesplitst' als de ledenaantallen groot worden om er zo voor te zorgen dat kerkleden elkaar nog kennen. Het 'wijken-systeem' komt veel voor.

Beschrijving aanwezigheid midden-orthodoxe kerken in regio Foodvalley

Naast de vele orthodox-protestantse kerken, zijn er ook best wat kerken met een lager orthodox gehalte. Dogma's zijn minder belangrijk. Het samen optrekken, het vieren van de eredienst en het laten leiden door de liturgie zijn voor deze kerken belangrijker. Ze komen in bijna alle gemeenten voor.

Beschrijving aanwezigheid vrijzinnige kerken in regio Foodvalley

De Foodvalley staat niet bekend om haar vrijzinnigheid. Toch zijn er ook wat vrijzinnige geloofsgemeenschappen te vinden, met name de apostolische kerken en de kerken van de NPB. Misschien zijn ze juist wel aanwezig vanwege het hoge aantal orthodoxe kerken, waar sommigen wellicht een aversie tegen hebben ontwikkeld en in de vrijzinnigheid 'gevlucht' zijn. Ze komen het meest voor in de wat meer stedelijke gemeenten.

Beschrijving aanwezigheid katholieke kerken in regio Foodvalley

Hoewel de katholieken met name ten zuiden van de grote rivieren dominant aanwezig zijn, zijn er wel katholieken te vinden ten noorden van de grote rivieren. Voor wat betreft de regio Foodvalley wat meer in het zuidelijke deel. In de meeste van de Foodvalley-gemeenten, op Scherpenzeel en Renswoude na, staat een katholieke kerk. Het katholicisme is zeker niet dominant aanwezig in de regio, maar net zo zeker niet afwezig.

Beschrijving aanwezigheid (charismatisch-)evangelische kerken in regio Foodvalley

Het aantal leden van evangelische kerken in deze regio is aanzienlijk. Met name in de grotere (licht-)stedelijke gemeenten komen er veel voor. In een gemeente als Ede zijn er al zo'n 10 evangelische (al dan niet charismatische) kerken te vinden. De meeste kerken zijn klein (<200) tot middelgroot (200-500). Een enkele kerk heeft veel leden (+500) zoals De Doorbrekers in Barneveld, de Schuilplaats in Ede en Mozaïek 0318 in Veenendaal.

Bijlage 2: Lijst kerken in Regio Foodvalley exclusief Ede

Barneveld

Kerk(verband) Barneveld	Kerk(verband) Barneveld buitengebied
Evangelische gemeente De Doorbrekers	Protestantse gemeente De Glind
Volle Evangelie gemeente De Deur der hoop	Voortgezet gereformeerde kerk Garderen
Volle Evangelie gemeente Maranatha	Hervormde gemeente Garderen
Vergadering van gelovigen	Hersteld hervormde gemeente Garderen
Protestantse gemeente	Gereformeerde kerk Kootwijk
Hervormde gemeente	Hervormde gemeente Kootwijk
Hersteld hervormde gemeente	Gereformeerde kerk Kootwijkerbroek
NGK	Hervormde gemeente Kootwijkerbroek
GKV	Gereformeerde gemeente Kootwijkerbroek
Gereformeerde gemeente Barneveld centrum	Gereformeerde kerk Zwartebroek
Gereformeerde gemeente Barneveld zuid	Hervormde kerk Zwartebroek/Terschuur
Gereformeerde gemeente in Nederland	Hersteld hervormde kerk Zwartebroek/Terschuur
Moluks Evangelische kerk	Christengemeente de open hof Voorthuizen
Oud gereformeerde gemeente	Evangeliegemeente de kandelaar Voorthuizen
Parochie St. Catharina	Evangelische gemeente 'Life' Voorthuizen
Oecumenische streekgemeente	Nieuw-Apostolische kerk Voorthuizen
Jehova's getuigen	Nederlands gereformeerde kerk Voorthuizen
	Gereformeerde kerk Voorthuizen
	Hervormde gemeente Voorthuizen
	Hervormde gemeente Ichtus Voorthuizen

Nijkerk

Kerk(verband) Nijkerk	Kerk(verband) Nijkerk buitengebied
Hersteld hervormde kerk	Gereformeerde kerk Nijkerkerveen
Hervormde kerk Gereformeerde Bond	Hervormde kerk Nijkerkerveen
Hervormde kerk 'De Fontein'	Katholieke kerk Hoevelaken
Hervormde kerk 'Vredeskerk'	Protestantse gemeente 'De Eshof'
Gereformeerde kerk	Hervormd Hoevelaken
Christelijk gereformeerde kerk	Hersteld hervormde kerk Hoevelaken/Nijkerkerveen
Gereformeerde kerk vrijgemaakt	Vrije hervormde kerk Driedorp
Katholieke kerk	
Evangelische kerk	
Jezus centrum	
Apostolische kerk	

Renswoude

Kerk(verband) Renswoude
Hervormde kerk
Gereformeerde kerk
Hersteld hervormde kerk (Scherpenzeel/Renswoude)
Christelijk gereformeerde kerk

Rhenen

Kerk(verband) Rhenen	Kerk(verband) Rhenen buitengebied
Hervormde gemeente (PKN) Gereformeerde gemeente Gereformeerde gemeente in Nederland Oud gereformeerde gemeente in Nederland	Hervormde gemeente (PKN) te Elst Hersteld hervormde gemeente te Elst (Ut) Gereformeerde gemeente in Nederland te Elst (Ut) Oud gereformeerde gemeente in Nederland te Elst (Ut) Hervormde gemeente (PKN) te Achterberg Hersteld hervormde gemeente te Achterberg Oud gereformeerde gemeente in Nederland te Achterberg Katholieke kerk (onderdeel van regiokerk)

Scherpenzeel

Kerk(verband) Scherpenzeel
Protestantse gemeente 'De Achthoek' (PKN) Christelijk gereformeerde kerk Gereformeerde gemeente Gereformeerde gemeente in Nederland Hersteld hervormde kerk (Scherpenzeel/Renswoude) Volle Evangelie gemeente Hervormde gemeente (PKN)

Veenendaal

Naam	Kerkverband
Adventkerk	Gereformeerde Gemeenten
Aller Erf	PKN
Apostolisch genootschap	Apostolisch genootschap
Baptistengemeente	Baptist (Unie)
Bethelkerk	Christelijk Gereformeerd
Brugkerk	Hersteld Hervormd
CEMI	Christian Evangelical Mission International
De Deur	Christian Fellowship Ministries
De Goede Reede	PKN
Dragonder Oost	PKN
Gereformeerde Gemeente in Ned.	Gereformeerde Gemeente (binnen verband)
Gereformeerde Gemeente in Ned.	Gereformeerde Gemeente (buiten verband)
Gods Lichtbaken	N.v.t.
Hoeksteen	PKN
ICF	International Christian Fellowship
Julianakerk	PKN
Keilah OWtg	Internationaal
Kerk van de Nazarener	Kerk van de Nazarener
Klink	Kerkplant Baptistengemeente
Mozaïek 0318	N.v.t.
Nederlands Gereformeerde Kerk	NGK
Nieuw-Apostolische Kerk	Nieuw-Apostolische Kerk
Oude Kerk	PKN
Petrakerk	PKN
Poortkerk	GKV

Pniëlkerk	Christelijk Gereformeerd
Regenboog Noord	Baptisten
Regenboog De Rots	Baptisten
Regenboog Zuid	Baptisten
Salvatorkerk	Rooms Katholieke Kerk
Sionskerk	PKN
Sola Fide	PKN
Het Venster	Vrijzinnigen Nederland
Vergadering van gelovigen	Vergadering van gelovigen
Vredeskerk	PKN
Westerkerk	PKN

Wageningen

Kerk(verband) Wageningen
Gereformeerde kerk vrijgemaakt
Nederlands gereformeerde kerk
Vineyard
Apostolisch genootschap
NPB
Doopsgezinde gemeente
Baptisten
Hersteld apostolisch
Katholieke kerk
Protestantse gemeente 'Matteus, Markus, Lucas'
Evangeliegemeente Salem
ICF
Rumah kita (Moluks)
Evangelische kerk Amazing Grace (internationaal)
Gereformeerde gemeente

Bijlage 3: Beschrijving 7 typen kerken

A. Denominaties onderverdeeld in typen

De verdeling is gemaakt op basis van SCP (2014). De midden-orthodoxie is toegevoegd na aanleiding van de stromingen in de PKN, gebaseerd op onder meer een artikel in Trouw (2011).

Bevindelijk-gereformeerd	(Oud) gereformeerde gemeenten (in Nederland), hersteld hervormde kerk (HHK), deels hervormd gereformeerde bond
Orthodox-protestants	Christelijke gereformeerde kerk (CGK; klein deel is bevindelijk gereformeerd), Nederlands gereformeerde kerk (NGK), gereformeerde kerk vrijgemaakt (GKV), Confessionele vereniging PKN, deels hervormd gereformeerde bond
Midden-orthodox	PKN Luthers, PKN (op goed gerucht/midden orthodox), gereformeerde, protestantse en hervormde gemeenten
Vrijzinnig	NPB, Remonstranten, doopsgezinden, apostolischen, PKN (vrijzinnig) en andere vrijzinnige genootschappen
Katholiek	Rooms-Katholiek, oudkatholiek
Evangelisch	Evangelische gemeenten, Baptistengemeenten, Volle/Vrije Evangelie gemeenten (VEG), CAMA, Nazarener, ABC-gemeente, Moluks-evangelisch
Charismatisch-evangelisch	Pinkstergemeenten, Rafaël, (Volle) Evangelie gemeenten, Vineyard

B. Beschrijving type kerken

Bevindelijk-gereformeerde kerken

Bevindelijk-gereformeerden zijn orthodox-protestanten die nadruk leggen op de innerlijke kennis van zonde, verlossing en dankbaarheid. Dit diepe weten wordt volgens de bevindelijken gegeven door de genade van God aan Gods kinderen. Het Evangelie moet niet blijven bij een verstandelijk weten, maar wortel schieten in harten. Bevindelijken zijn aan diverse karakteristieke kenmerken te herkennen. Te denken valt aan de kledij, een eigen krant (RD), politieke partij (SGP) en eigen scholen.

Orthodox-protestantse kerken

De orthodox-protestantse theologie is sterk gestempeld door het neocalvinisme. De belijdenisgeschriften spelen een belangrijke rol. De Bijbel is het onfeilbare woord van God. Er zijn duidelijke leerstellingen over God en mens. De liturgie in orthodox-protestantse kerken zit vaak strak in elkaar.

Midden-orthodoxe kerken

De term midden-orthodox is geïntroduceerd door Hendrikus Berkhof. Het is een stroming in de protestantse kerk. Midden-orthodoxe predikanten verenigen zich sinds het jaar 2000 in de vereniging 'op goed gerucht'. Ook de term modern-gereformeerd wordt wel eens gebezigd i.p.v. midden-orthodox. De midden-orthodoxe theologie wordt gekenmerkt door elementen uit de vooroorlogse ethische theologie en een licht confessionalisme. Met opzet zeg ik 'licht' omdat er wel op grond van belijdenissen gebouwd wordt, maar niet zo rigide wordt opgelegd aan individuen. De midden-orthodoxie staat nog altijd sterk onder invloed van de beroemde theoloog Karl Barth en zijn dialectische theologie.

Vrijzinnige kerken

Een van de belangrijkste kenmerken van de vrijzinnigheid is volgens Van Mourik Broekman (1915) dat het één specifieke openbaring verwerpt. De Bijbel bevat dus geen absolute waarheid, en wordt dus ook niet als Gods Woord gezien. De zonde- en verlossingsleer wordt verworpen. Er zijn verschillende interpretaties over de betekenis van de persoon Jezus Christus. Over het algemeen wordt Hij echter niet als goddelijk gezien, maar als een groot leraar. Vrijzinnigen binden zich niet aan dogma's of tradities. Persoonlijke vrijheid om te geloven wat je wilt geloven staat hoog in het vaandel. De verlichting heeft volgens Klooster (2006) grote invloed gehad op het vrijzinnig protestantisme. Daaruit kwamen namelijk de volgende principes: geestelijke autonomie, openheid voor wetenschap en cultuur, Bijbelkritiek, afkeer van kerkelijk leergezag, vooruitgangsgeloof gekoppeld aan een optimistisch mensbeeld, belangstelling voor opleiding en opvoeding en verdraagzaamheid.

Katholieke kerken

Katholiek betekent algemeen. Een katholieke kerk is dan ook een kerk voor iedereen. Katholieke kerken (Rooms-Katholiek of oudkatholiek) zijn hoog kerkelijk van structuur. In het Rooms-Katholicisme is een heldere structuur/hiërarchie aanwezig waar uiteindelijk de Paus aan het hoofd staat. Kenmerkend voor het catholicisme in tegenstelling tot het protestantisme is de twee bronnenleer. De kerk baseert zich op de schrift (bijbel) én de traditie.

Evangelische kerken

De evangelische beweging heeft wortels in het piëtisme, de nadere reformatie en met name opwekkingsbewegingen die veelal uit de Verenigde Staten zijn overgewaaid. Evangelischen danken hun naam aan de aanduiding van het Nieuwe Testament. Evangelischen hebben niet heel veel met kerkelijke dogma's en tradities al zegt dat niet direct iets over de mate van orthodoxie. Wat dat betreft zijn ze te vergelijken met de categorie orthodox-protestants. Voor evangelische mensen is het ervaren van een persoonlijk, liefhebbend God in de persoon van Jezus erg belangrijk.

Charismatisch-evangelische kerken

Deze categorie wordt gekenmerkt door een grote nadruk op persoonlijk geloof en met name de ervaring hiervan, door de werking van de Heilige Geest, dat zich uit in het spreken in bijvoorbeeld het spreken in tongen (klanktaal), genezing, profetie en woorden van bovennatuurlijke kennis; de zogenaamde geestesgaven. De pinksterkerken zijn bij uitstek charismatisch. De naam refereert aan het pinksterfeest waarin gevierd wordt dat de Geest is uitgestort. De ervaring van God, met bovennatuurlijke kracht is dus erg bepalend voor deze categorie. Volgens Ouweneel (2011) kan je charismatisch uitleggen aan de hand van dit voorbeeld: Niet: 'wat zegt het *woord?*', maar: wat zegt God via deze tekst tegen *jou?*.

Bijlage 4: Ledenaantallen in kerken van gemeente Ede

Ede zie ik als modelgemeente voor de regio omdat ze zowel (matig)stedelijk, dorps- en landelijk gebied binnen haar grenzen heeft. Waar in stedelijk gebied legio aan stromingen voorkomen, daar is de dominantie van de bevindelijk-orthodoxe kerken vooral zichtbaar in de kleine dorpen en landelijke gebieden. Hieronder vindt u de lijst met kerken in de gemeente Ede, geordend in 7 categorieën/stromingen en (geschat) ledenaantal. Hierdoor breng ik niet alleen in kaart welke kerken er zijn, maar belangrijker, hoeveel mensen daarbij aangesloten zijn. Het ledenaantal zegt niets over de actieve betrokkenheid van de leden. Echter, het is aannemelijk dat ouderen i.t.t. jongeren meer betrokken zijn. In de voetnoten staan de bronnen waarop de ledenaantallen zijn gebaseerd.

Bevindelijk-gereformeerd			
Naam	Denominatie/ Kerkverband	Plaats	Aantal leden
Hervormde kerken Ede (deels!)	Hervormd (PKN)	Ede	± 10.000 ¹
Hervormde gemeente	Hervormd (PKN)	Ederveen	1600 ²
Oude Kerk	Hervormd (PKN)	Lunteren	1730 ³
Hervormde gemeente	Hervormd (PKN)	Otterlo	
Hervormde gemeente	Hervormd (PKN)	Wekerom	
Zuiderkerk	Hersteld Hervormde Kerk	Ede	± 450 ⁴
HHK Bethel	Hersteld Hervormde Kerk	Lunteren	± 2000 ⁵
Hervormde gemeente	Hersteld Hervormde Kerk	Harskamp	± 650 ⁶
Petrakerk	Gereformeerde Gemeente	Ede	1026 ⁷
Eben-Haëzer	Gereformeerde Gemeente	De Valk	1801 ⁸
GerGem in Ned.	GerGem in Ned.	Ederveen	± 950 ⁹
Oud GerGem Schaapsweg	Oud GerGem	Ede	
Oud GerGem in Ned. 'Spoorstraat'	Oud GerGem in Ned.	Ede	± 100 ¹⁰
Oud GerGem in Ned.	Oud GerGem in Ned.	Ederveen	± 150 ¹¹

¹ Het is moeilijk te zeggen hoeveel leden hiervan zich tot de bevindelijke gereformeerden rekenen

² http://www.hervormdederveen.nl/over_ons

³ <http://hervormdlunteren.nl/wie-zijn-wij>

⁴ https://nl.wikipedia.org/wiki/Hersteld_Hervormde_Kerk

⁵ https://nl.wikipedia.org/wiki/Hersteld_Hervormde_Kerk

⁶ https://nl.wikipedia.org/wiki/Hersteld_Hervormde_Kerk

⁷ <http://www.gergeminfo.nl/gemeenten/nederland/barneveld/ede>

⁸ <http://www.gergeminfo.nl/gemeenten/nederland/barneveld/de-valk-wekerom>

⁹ https://nl.wikipedia.org/wiki/Gereformeerde_Gemeenten_in_Nederland

¹⁰ https://nl.wikipedia.org/wiki/Oud_Gereformeerde_Gemeenten_in_Nederland#Ledenaantallen

¹¹ https://nl.wikipedia.org/wiki/Oud_Gereformeerde_Gemeenten_in_Nederland#Ledenaantallen

Oud GerGem in Ned.	Oud GerGem in Ned.	Wekerom	650 ¹²
--------------------	--------------------	---------	-------------------

Orthodox-protestants			
Naam	Denominatie/Kerkverband	Plaats	Grootte/leden
Hervormde kerken Ede (deels!)	Hervormd (PKN)	Ede	± 10.000 ¹³
Maranathakerk	Hervormd (PKN)	Lunteren	
Gereformeerde kerk	Gereformeerd (PKN)	Lunteren	
Ontmoetingskerk	Gereformeerd (vrijgemaakt)	Ede	± 1100 ¹⁴ Wijken Ede-Noord en Ede-Zuid samen
Tabernakel	Christelijk Gereformeerd	Ede	± 650 ¹⁵
Sionskerk	Christelijk Gereformeerd	Bennekom	500 ¹⁶
Proosdijkerk	Nederlands Gereformeerd	Ede	± 1500 ¹⁷
De pelgrim	Nederlands Gereformeerd	Ede	

Midden-orthodox			
Naam	Denominatie/Kerkverband	Plaats	Grootte/leden
Brinkstraatkerk	Gereformeerd (PKN)	Bennekom	± 750 ¹⁸
Beatrixkerk	Gereformeerd (PKN)	Ede	± 1000
Gereformeerde kerk	Gereformeerd (PKN)	Harskamp	
Hervormde gemeente Bennekom (3)	Hervormd (PKN)	Bennekom	
Evangelisch-Luthers	Luthers (PKN)	Ede	± 350 ¹⁹
Open Hof	SOW (PKN)	Ede	Samenwerking, geen eigen leden

¹² https://nl.wikipedia.org/wiki/Oud_Gereformeerde_Gemeenten_in_Nederland#Ledenaantallen

¹³ Het is moeilijk te zeggen hoeveel leden hiervan zich tot de bevindelijke gereformeerden rekenen

¹⁴ <http://www.gkv.nl/organisatie/kerklocaties/>

¹⁵ <http://www.cgkede.nl/gemeente/algemeen/>

¹⁶ <http://cgkbennekom.nl/>

¹⁷ http://www.refdag.nl/kerkplein/kerknieuws/ngk_edo_start_op_tweede_locatie_1_728535

¹⁸ <http://www.brinkstraatkerk.nl/index.php/j-stuff/historie>

¹⁹ <http://www.elg-edo.nl/>

Vrijzinnigen			
Naam	Denominatie/Kerkverband	Plaats	Grootte/leden
Apostolisch genootschap	Apostolisch	Ede	
Apostolisch genootschap (hersteld)	Apostolisch (hersteld)	Ede	
De Ontmoeting Bennekom	NPB	Bennekom	250 ²⁰
Vrijzinnige geloofsgemeenschap Ede	NPB	Ede	<100
Opengeloofsgemeenschap	NPB	Lunteren	<100

Katholieken			
Naam	Denominatie	Plaats	Grootte/leden
Maria Virgo Regina	Rooms Katholiek	Bennekom	19.000 leden verspreid over 10 kerken in de regio, waarvan het overgrote deel in regio Foodvalley ²¹ (excl. Barneveld/Nijkerk)
Sint-Antonius van Paduakerk	Rooms Katholiek	Ede	

(Charismatisch-)evangelischen			
Naam	Denominatie/Kerkverband	Plaats	Grootte/leden
Op doortocht	Baptist	Ede	450 ²²
Siloam	Baptist	Ede	± 250
Christengemeente Ede	Christengemeente	Ede	± 100 ²³
HOPE	Christengemeente	Ede	
Connectkerk	Evangelisch	Ede	
De Deur	Evangelisch	Ede	
De schuilplaats	Evangelisch	Ede	± 1000 ²⁴
Jonah	Evangelisch	Ede	
Molukse Evangelische Kerk	Evangelisch	Lunteren	
Eldad	Rafaël	Ede	± 200
VEG Bennekom	Vrije Evangelie gemeente	Bennekom	

²⁰ <http://deontmoetingbennekom.nl/voorbeeld-pagina/profiel-van-de-afdeling/>

²¹ <http://www.ztitusbrandsmaparochie.nl/attachments/article/1/Beleidsplan%20PZTB%202015-2020.pdf>

²² http://www.baptisten.nl/images/over-ons/vacatures/Vacature_gemeentewerker_Op_Doortocht_2015.pdf

²³ <http://christengemeente-edel.nl/>

²⁴ <http://www.gelderlander.nl/regio/de-vallei/ledental-evangelische-gemeente-edel-in-5-jaar-verdubbeld-1.1581143>

Overig			
Naam	Denominatie/Kerkverband	Plaats	Leden
Quakers	Quakers <i>Toelichting 'overig': Kenmerken van vrijzinnig, charismatisch-evangelisch en gnostiek</i>	Bennekom	Geen getallen te vinden, ze noemen zich een kleine gemeenschap in de beleidsstukken ²⁵
De Akker	Leger des Heils	Ede	
Basisgemeente Exodus	Oecumenisch <i>Toelichting 'overig': Deze gemeente is Oecumenisch met vrijzinnige trekjes</i>	Ede	<100
Emmaüs	Oecumenisch <i>Toelichting 'overig': Deze gemeente is een samenwerkingsgemeente tussen protestantse en katholieke kerken</i>	Ede	Samenwerking, geen eigen leden.
Sabbatsvierende gemeente	7 ^e dag adventisten	Ede	

²⁵file:///C:/Users/Thuis/Downloads/Beleidsplan%20van%20het%20Religieus%20Genootschap%20der%20Vrienden%20(2).pdf

Bijlage 5: Enquêtevragen

1. Wat is uw theologische studie-achtergrond?

- ☐ WO Theologie
- ☐ HBO Theologie
- ☐ Anders namelijk:
- ☐ Niet van toepassing

2. Wat is uw functie in uw kerk/gemeente?

- ☐ Dominee – Voorganger – Pastoor
- ☐ Kerkelijk Werker
- ☐ Anders namelijk:

3. Wat is de naam van uw kerk/gemeente?

(Dit komt niet in de openbare uitslagen, alleen voor persoonlijke verwerking)

.....

4. Hoe typeert u de identiteit van uw kerk/gemeente?

- ☐ Bevindelijk-gereformeerd
- ☐ Orthodox protestants
- ☐ Midden-orthodox
- ☐ Vrijzinnig
- ☐ (R.)Katholiek
- ☐ Evangelisch
- ☐ Charismatisch-evangelisch

5. Hoeveel leden heeft uw kerk/gemeente en hoeveel leden van uw kerk/gemeente zijn 70 jaar of ouder? (Schatting mag)

Totaal

Ouderen 70+

Er volgen een aantal vragen over het probleem van ondervoeding van ouderen in uw kerk/gemeente. Om het probleem enigszins te duiden:

- Definitie ondervoeding: voor langere tijd minder energie of voedingsstoffen binnen krijgen dan nodig om gezond te blijven.

- Uit recent onderzoek kwam naar voren dat minstens 11% van de thuiswonende ouderen ondervoed is. Bij ouderen die thuiszorg ontvangen ligt dit percentage zelfs op 35%.

6. Denkt u dat de bovengenoemde cijfers aangaande de hoeveelheid ondervoede ouderen min of meer gelijk zijn aan de hoeveelheid ondervoede ouderen in uw kerk/gemeente?

- ☐ Ja
- ☐ Nee want:
- ☐ Weet niet

7. Bent u in staat om ondervoeding bij ouderen waar te nemen?

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet niet

8. Hoe vaak komt u een oudere in uw kerk/gemeente tegen waarvan u vermoed dat er sprake kan zijn van ondervoeding?

- ☐ 1x in de maand of vaker
- ☐ 1x in het kwartaal
- ☐ 1x in het half jaar
- ☐ 1x per jaar
- ☐ Zelden
- ☐ Nooit

9. Vindt u dat er tijdens uw genoten theologie-opleiding voldoende aandacht is geweest voor maatschappelijke problemen zoals armoede, eenzaamheid en ondervoeding?

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Niet van toepassing

10. Kunt u een aantal risicofactoren beschrijven die aanleiding kunnen zijn tot ondervoeding bij ouderen? Zo ja, welke risicofactoren kent u?

.....
.....
.....

- 11. Is er in het beleidsplan van uw kerk/gemeente specifieke aandacht voor ouderen?**
- ☐ Ja
 - ☐ Nee
 - ☐ Onze kerk/gemeente heeft geen beleidsplan
- 12. Is er in het beleidsplan ook expliciet of impliciet aandacht voor ondervoeding bij ouderen?**
- ☐ Ja, expliciet
 - ☐ Ja, impliciet namelijk:
 - ☐ Nee
 - ☐ Niet van toepassing
- 13. Zijn er in uw kerk/gemeente mondelinge afspraken gemaakt over hoe om te gaan met het thema ondervoeding bij ouderen?**
- ☐ Ja, namelijk:
 - ☐ Nee
- 14. Zijn er in uw kerk/gemeente ouderenactiviteiten?**
- ☐ Ja
 - ☐ Nee
- 15. Indien u 'ja' antwoordde bij de vorige vraag, welke activiteiten voor ouderen werken daarvan volgens u mee in het tegengaan van ondervoeding?**
-
- 16. Wat zijn volgens u de voornaamste redenen voor het wel/niet/beperkt hebben van aandacht voor het thema ondervoeding bij ouderen in uw kerk/gemeente?**
-
- 17. Behoort volgens u het zorgdragen voor het lichamelijk welzijn van ouderen tot de verantwoordelijkheid van de kerk/gemeente?**
- ☐ Ja, want:
 - ☐ Nee want:
 - ☐ Weet niet

18. Heeft u persoonlijk de intentie om op ondervoeding bij ouderen in uw kerk/gemeente te letten?

- ☐ Ja, want:
- ☐ Nee, want:

19. Ziet u kansen voor kerken/gemeenten om maatschappelijke problemen als ondervoeding tegen te gaan?

- ☐ Ja, namelijk:
- ☐ Nee

20. Hieronder is er plaats voor vragen en opmerkingen naar aanleiding van deze enquête

.....

Bijlage 6: Antwoorden enquête vraag 6 t/m 10 (deelvraag 2)

Vraag 6

Denkt u dat de bovengenoemde cijfers aangaande de hoeveelheid ondervoede ouderen overeen komt met het aantal ondervoede ouderen in uw kerk/gemeente?

Bevindelijk-gereformeerd

Nee 4x

Weet niet 1x

Toelichtingen bij 'nee':

- Ze krijgen genoeg voedsel aangereikt door familie, buren of derden!
- Er is hier nabuurschap.
- Ik constateer deze percentages niet in de gemeente. Daarbij is het de vraag hoe je dat kan constateren.
- Er is sociale controle

Orthodox-protestants

Ja 1x

Nee 4x

Toelichtingen bij 'nee':

- Ligt lager
- Ouderen verzorgen zich goed of worden goed verzorgd.
- Ik zie veel gezonde 70+ leden in onze gemeente. In deze plaats is voeding door bijv. een eigen tuin nog altijd belangrijk.
- In deze plaats is nog veel sociale controle. Kinderen komen nog vaak thuis bij hun ouders.

Midden-orthodox

Ja 1x

Nee 2x

Weet niet 2x

Toelichtingen bij 'nee':

- Ik kom zelden ondervoede ouderen tegen, voor zover ik dat kan beoordelen.
- Veel ouderen hebben bij ons bovenmatig begrip voor belang goede voeding.

Vrijzinnig

Nee 1x

Weet niet 3x

Toelichting bij 'nee':

- De plaats is welvarend.

Katholiek

Ja 2x

Weet niet 3x

Evangelisch

Ja 1x

Nee 2x

Weet niet 1x

Toelichtingen bij 'nee':

- De ouderen bij ons hebben gemiddeld een hoog opleidingsniveau en zien veelvuldig naar elkaar om.
- Ze zien er niet ondervoed uit.

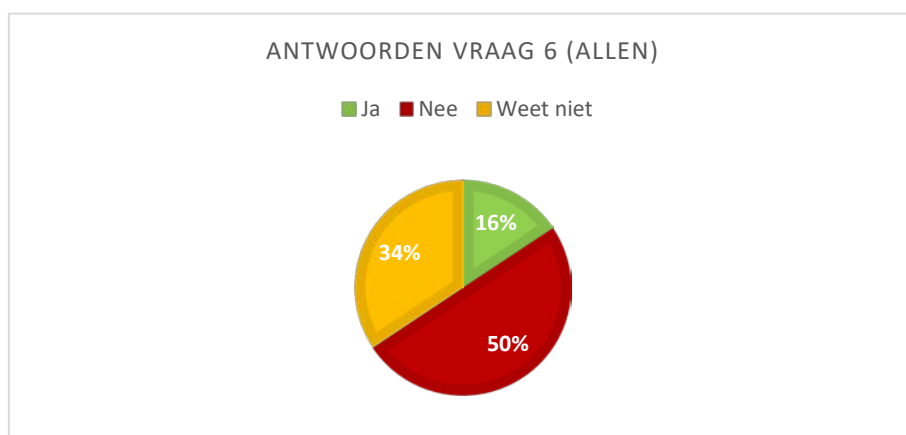
Charismatisch-evangelisch

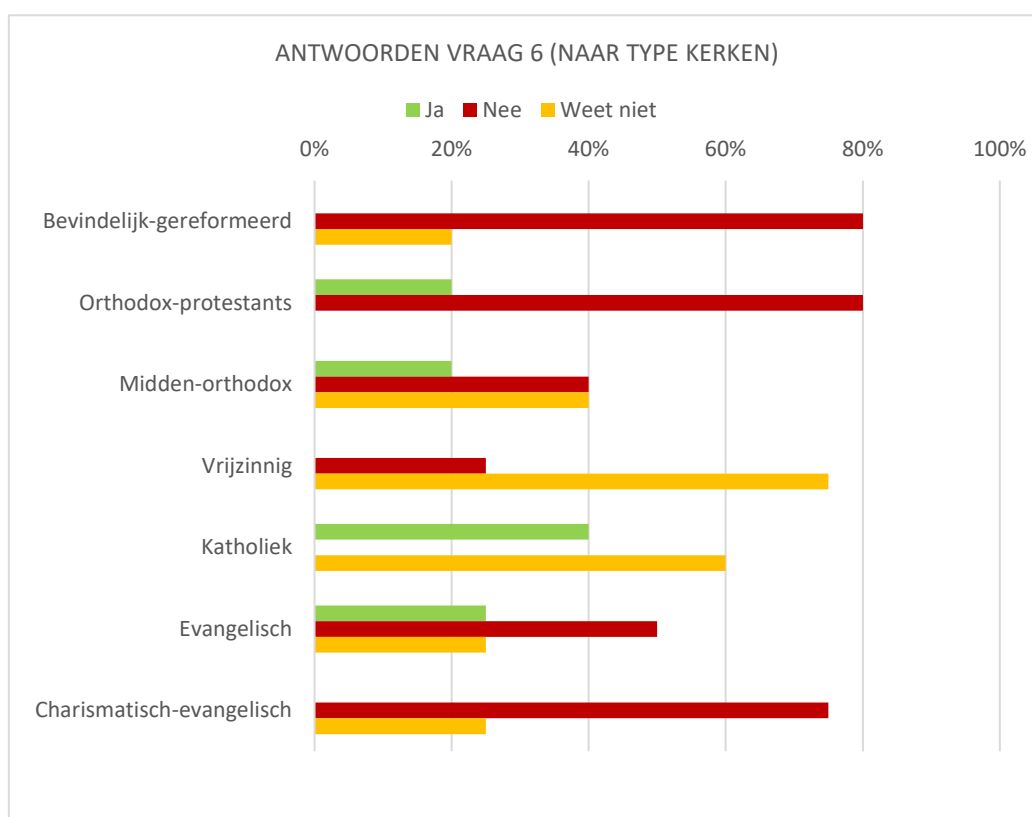
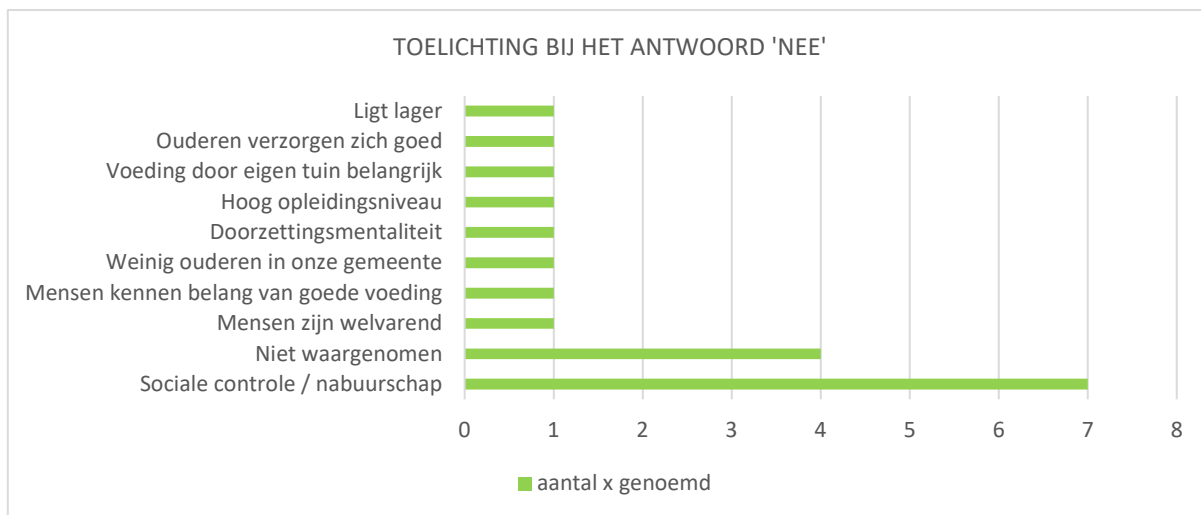
Nee 3x

Weet niet 1x

Toelichtingen bij 'nee':

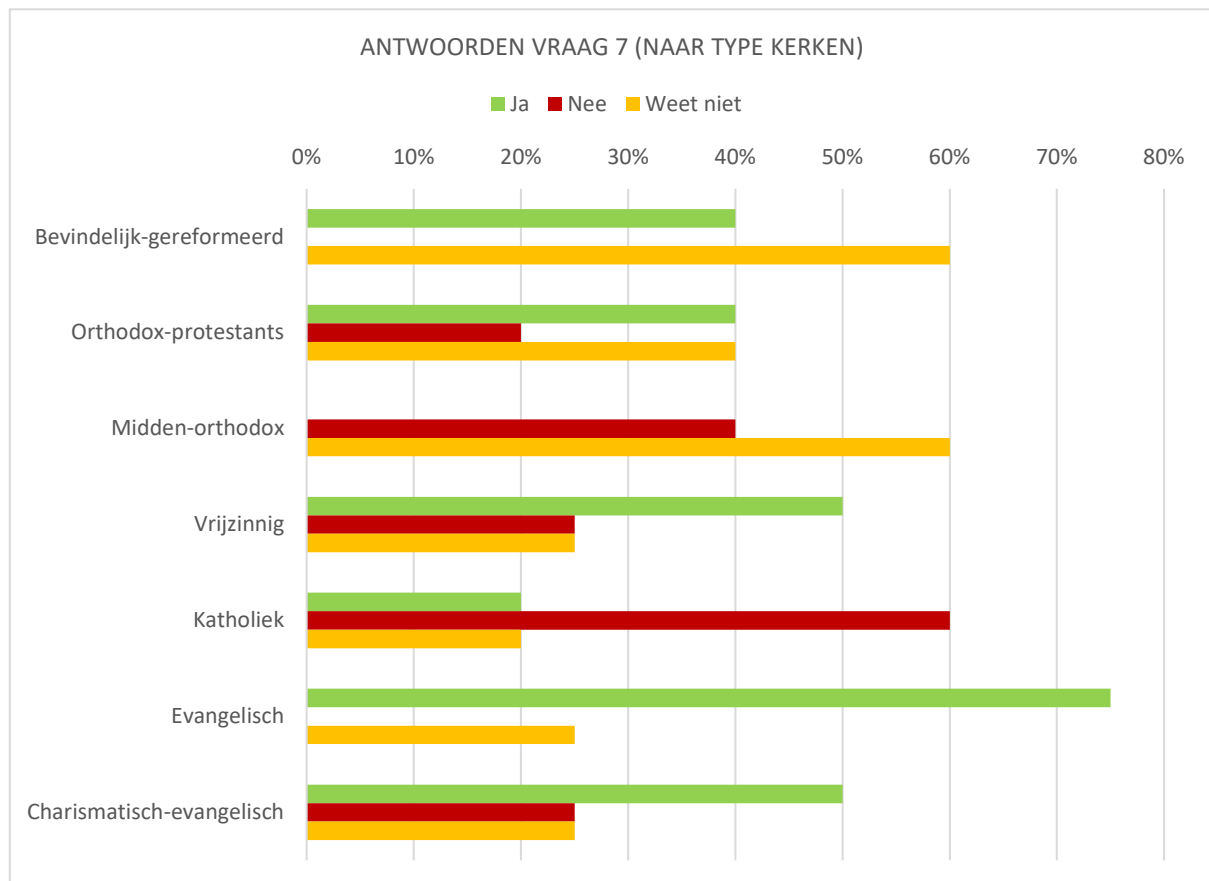
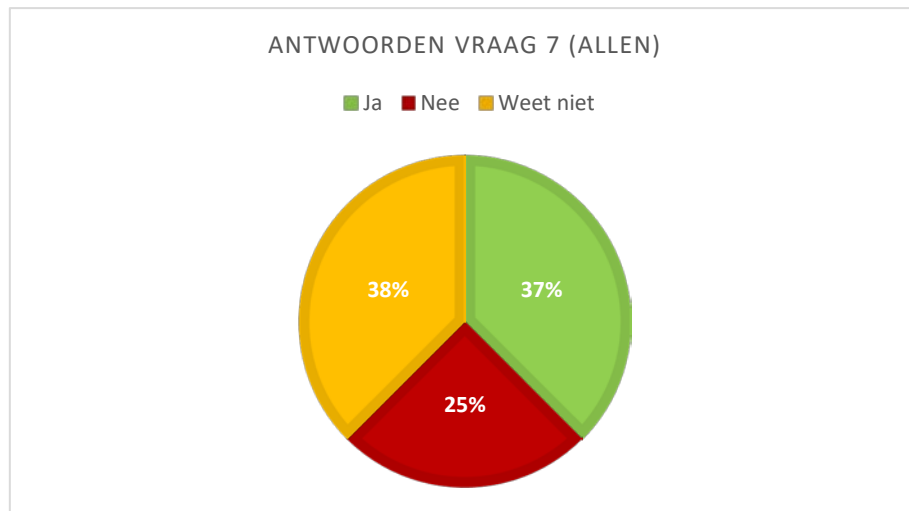
- Er is een goede sociale controle in onze kerk en merk bij veel ouderen een doorzettingsmentaliteit.
- Er zijn in onze gemeente weinig ouderen
- Ik heb contact met ouderen en heb dit niet ervaren/gezien

Vraag 7

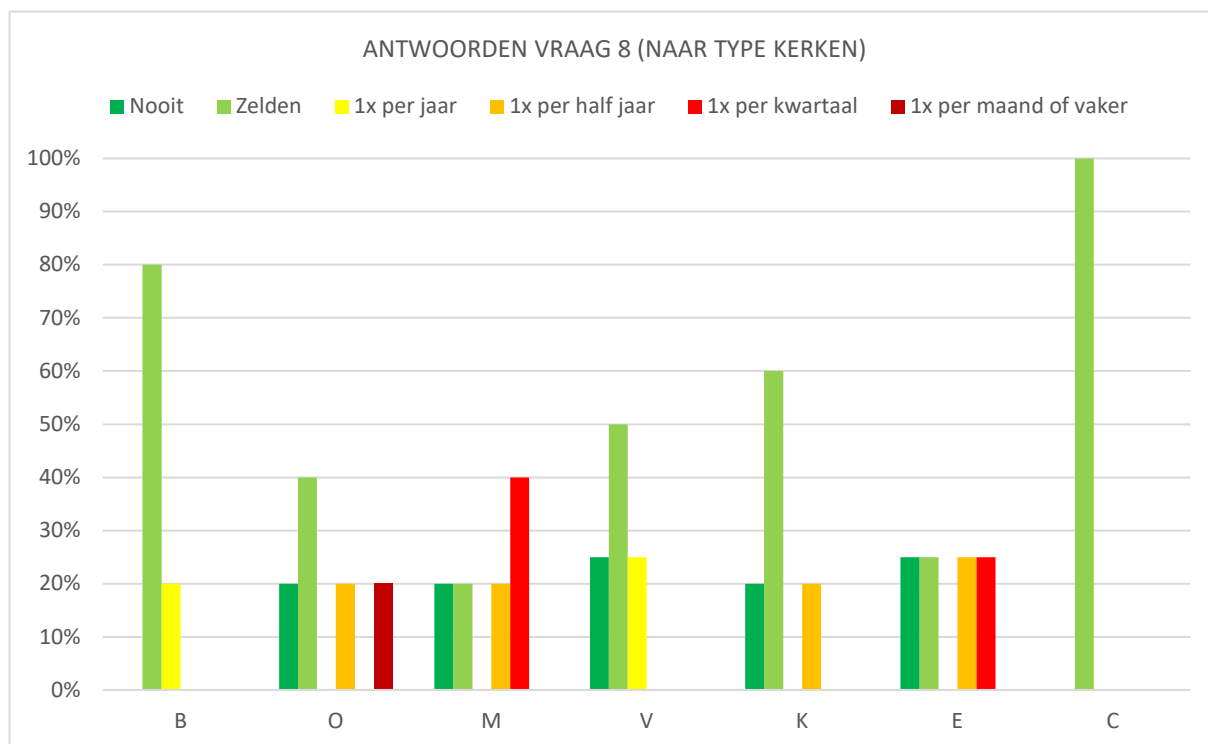
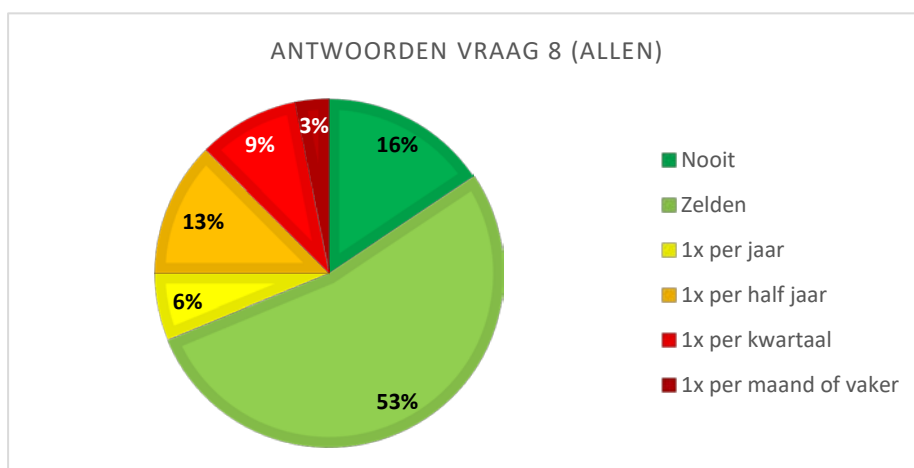
Bent u in staat om ondervoeding bij ouderen waar te nemen?

Vraag 8

Hoe vaak komt u in uw kerk/gemeente een oudere tegen waarvan u vermoedt dat hij/zij ondervoed is?

	Nooit	Zelden	1x / jaar	1x / half jaar	1x / kwartaal	1x / maand (+)
B		4	1			
O	1	2		1		1
M	1	1		1	2	
V	1	2	1			
K	1	3		1		
E	1	1		1	1	
C		4				

Vraag 9

Vindt u dat er tijdens uw genoten theologie-opleiding voldoende aandacht is geweest voor maatschappelijke problemen zoals armoede, eenzaamheid en ondervoeding?

Bevindelijk-gereformeerd

Ja 2x
Nee 3x

Toelichting bij 'ja':

- Ieder zijn vak. Ik ben geen dokter.

Toelichting bij 'nee':

- Dat probleem is de laatste tijd alleen maar toegenomen; de vereenzaming.

Orthodox-protestants

Ja 1x
Nee 4x

Toelichting bij 'nee':

- In mijn tijd was er geen aandacht voor, weet niet hoe dat nu is.

Midden-orthodox

Ja 1x
Nee 3x
N.v.t. 1x

Toelichting bij 'ja':

- Les gehad in sociale kaart; contacten met zorgverlening van gemeente stageadres.

Toelichting bij 'nee':

- Is op zich wel aandacht aan gegeven, maar de kenmerken zijn mij nooit geleerd.

Vrijzinnig

Ja 1x
N.v.t. 3x

Toelichting bij 'ja':

- Ondervoeding niet, wel andere maatschappelijke problemen.

Katholiek

Ja 3x

Nee 1x

N.v.t. 1x

Toelichting bij 'ja':

- Ik heb een diaconale aanvulling op de opleiding genoten.

Evangelisch

Ja 1x

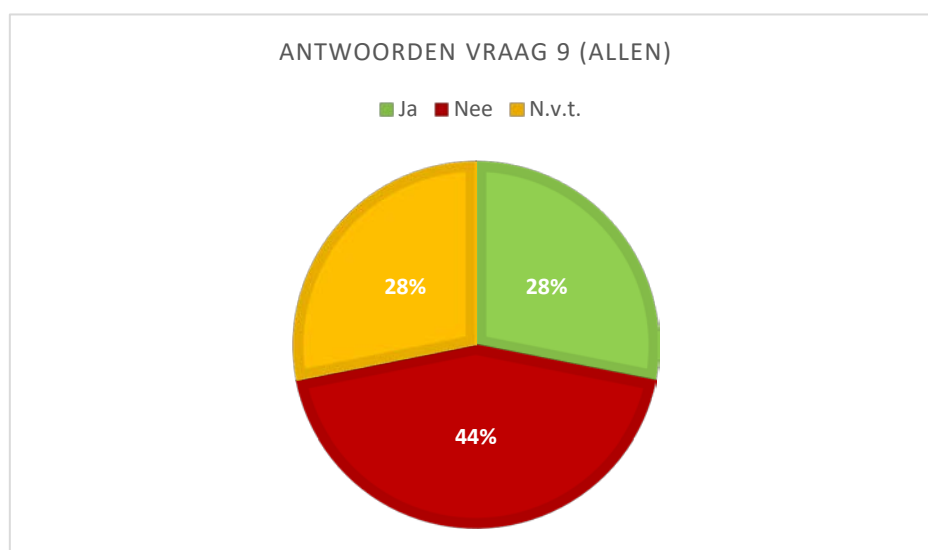
Nee 3x

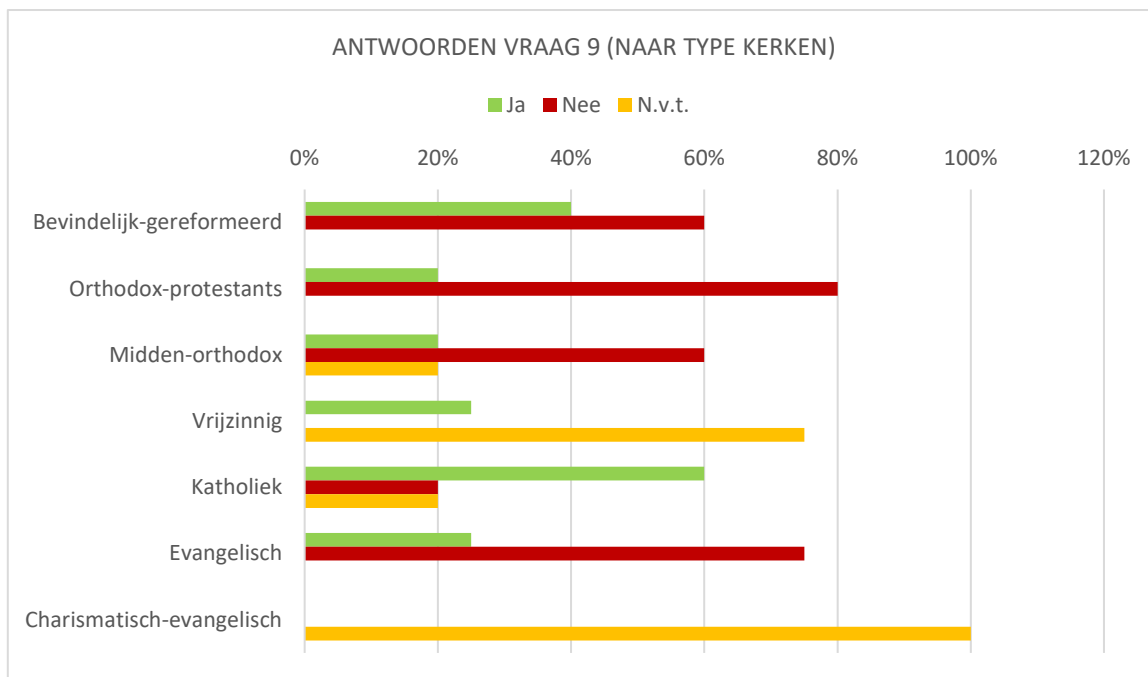
Toelichting bij 'nee':

- Ik kan me zelfs geen één les herinneren. Meer aandacht zou mooi zijn. Ik merk namelijk in de praktijk dat dit soort dingen veel voorkomen.

Charismatisch-evangelisch

N.v.t. 4x

Vraag 10

Kunt u een aantal risicofactoren beschrijven die aanleiding kunnen zijn tot ondervoeding bij ouderen? Zo ja, welke risicofactoren kent u?

Bevindelijk-gereformeerd

Ja 3x
Nee 2x

Toelichtingen bij 'ja':

- Dementie, eenzaamheid, armoede.
- Vereenzaming, kinderen werken en hebben geentijd voor hun ouders. Datzelfde geldt voor de burens. Werken, geld verdienen voor eigen genot.
- Eenzaamheid, lichamelijke aftakeling, levensmoe.

Orthodox-protestants

Ja 5x

Toelichtingen bij 'ja':

- Depressiviteit en eenzaamheid.
- Geldgebrek, depressiviteit, dementie.
- Verwaarlozing, armoede, verstrooidheid/dementie, eenzaamheid, gebrek aan eetlust, terugvallen op gemakkelijk, maar ongezond, eenzijdig voedsel.
- Eenzaamheid, financiële problemen, langer thuis wonen maar minder mobiel.
- Eenzaamheid, armoede, wegvallen van partner.

Midden-orthodox

Ja 4x
Nee 1x

Toelichtingen bij 'ja':

- Geen boodschappen meer kunnen doen, handicaps, ervaren van zinloosheid, eenzaamheid.
- Medicijngebruik, dementie, beperkte mobiliteit.
- Gebrekkige mobiliteit, isolement en grote afstand kinderen.
- Eenzaamheid, waardoor er niemand is die de persoon in de gaten houdt.

Vrijzinnig

Ja 3x

Nee 1x

Toelichtingen bij 'ja':

- Verslechterende gezondheid, lichamelijk en geestelijk.
- Eenzaamheid, niet onderkende dementie/depressie
- Geen regelmaat van leven

Katholiek

Ja 3x

Nee 2x

Toelichtingen bij 'ja':

- Eenzaamheid, uit familiekring gestoten, kleine kring, bemoeienis niet accepteren, rolpatroon man-vrouw.
- Eenzaamheid, armoede, onkunde, ziekte, allergie
- Eenzaamheid, ontbreken sociaal netwerk, ontbreken levenslust. ontbreken energie/gevoel om goed voor jezelf te zorgen.

Evangelisch

Ja 4x

Toelichtingen bij 'ja':

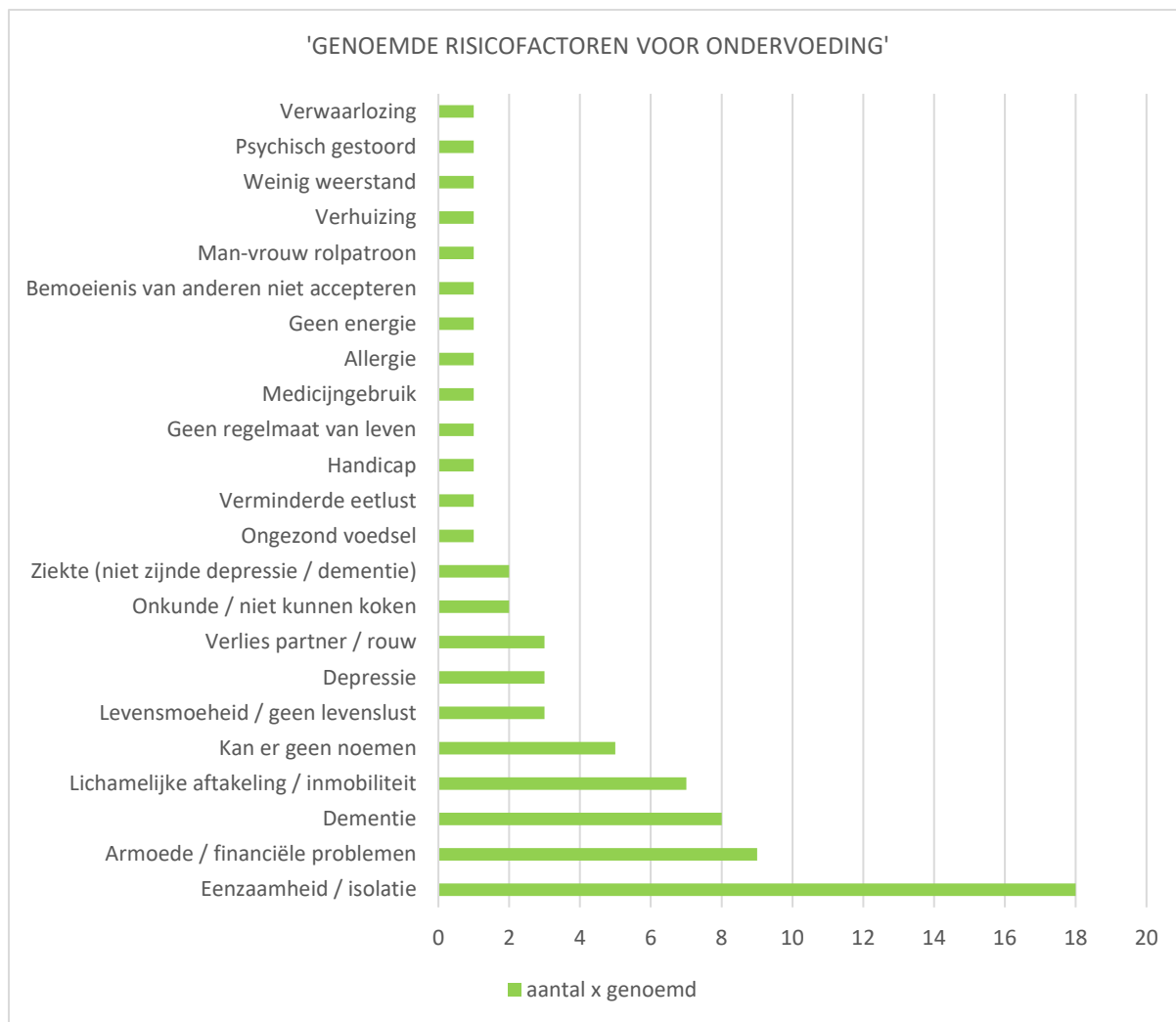
- Weinig weerstand.
- Eenzaamheid, weinig sociale verbanden.
- Armoede, begin van onopgemerkte ziekten zoals dementie, Parkinson etc., verlies van partner, overgang naar verzorgings- of verpleegtehuis, minder energie door hoge leeftijd etc.
- Zelf niet kunnen koken. Niet boodschappen doen. Psychisch gestoord zijn. Dementie.

Charismatisch-evangelisch

Ja 4x

Toelichtingen bij 'ja':

- Armoede, dementie.
- Rouw, dementie.
- Isolement, financiële armoede, mentale problemen (w.o. depressie en dementie).
- Eenzaamheid, ziekte.

Bijlage 7: Antwoorden enquête vraag 11 t/m 15 (deelvraag 3)

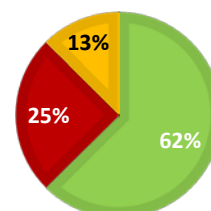
Vraag 11

Is er in het beleidsplan van uw kerk/gemeente specifieke aandacht voor ouderen?

	Ja	Nee	Geen beleidsplan
B	3		2
O	4	1	
M	3	1	1
V	2	2	
K	5		
E	2	2	
C	1	2	1

ANTWOORD VRAAG 11 (ALLEN)

■ Ja ■ Nee ■ Geen beleidsplan

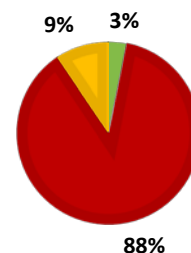
Vraag 12

Is er in het beleidsplan ook expliciet of impliciet aandacht voor ondervoeding bij ouderen?

	Ja (impliciet)	Nee	N.v.t.
B	1	4	
O		5	
M		4	1
V		3	1
K		5	
E		4	
C		3	1

ANTWOORD VRAAG 12 (ALLEN)

■ Ja, Impliciet ■ Nee ■ n.v.t.

Vraag 13

Zijn er in uw kerk/gemeente mondelinge afspraken gemaakt over hoe om te gaan met het thema ondervoeding bij ouderen?

Iedereen antwoordt 'nee', behalve:

Vrijzinnig (1x)

Er is een aandacht groep die ouderen en zieken regelmatig bezoekt. Bij bijzonderheden wordt dit besproken.

Evangelisch (1x)

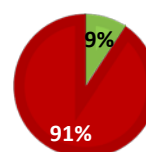
Geen duidelijk protocol ofzo. Ik heb wel mazzel met de mensen die bezoekwerk doen. Die hebben hier echt oog voor en weten hoe te handelen, inclusief doorgeven van problemen.

Charismatisch-evangelisch (1x)

Bij waarneming van dit soort problemen wordt diaconaal team ingeschakeld.

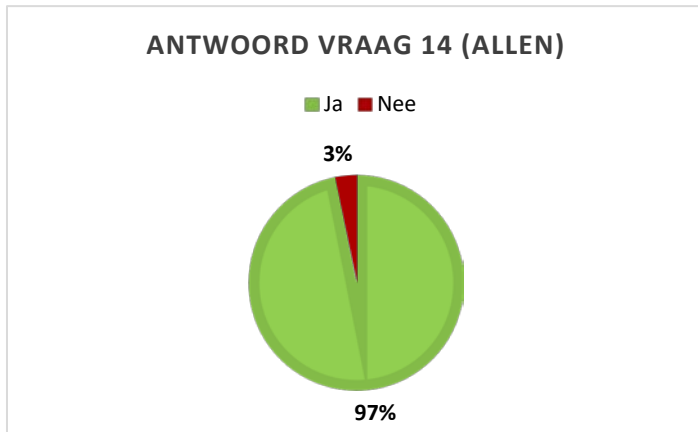
ANTWOORD VRAAG 13 (ALLEN)

■ Ja ■ Nee

Vraag 14

Zijn er in uw kerk/gemeente ouderenactiviteiten?

Vraag 15

Indien u 'ja' antwoordde bij de vorige vraag, welke activiteiten voor ouderen werken daarvan volgens u mee in het tegengaan van ondervoeding?

Bevindelijk-gereformeerd

- Sociale contacten via ouderbijeenkomsten, extra pastorale aandacht voor ouderen.
- Maaltijden met Kerst en Pasen.
- Geen. Er zou eens voorlichting gegeven kunnen worden.
- We hebben 4 x per jaar een ouderenmiddag waarbij 2 x een maaltijd wordt verzorgd. Hierdoor is er wel wat controle op het wel en wee van onze ouderen. Ook krijgen zij twee keer per jaar bezoek van ds. en wijkouderling. Dan worden deze zaken wel gezien.

Orthodox-protestants

- Maaltijdproject: gezamenlijke maaltijd.
- De koffieochtenden: men ziet om naar elkaar. Maar wie niet komt, ziet men niet uiteraard.
- Kringen, bezoek, recreatie, samen eten.
- Ouderenmiddagen, ouderenbezoekwerk, huishoudelijke hulpdienst.
- Verjaardag bijeenkomsten voor ouderen die in een bepaalde maand jarig zijn geweest. Bezoekwerk. Allemaal mogelijkheden om ze te spreken over hoe het met ze gaat.

Midden-orthodox

- Regelmatig bezoek d.m.v. seniorenbezoekers.
- Diverse maaltijden.
- Er zijn eetgroepen en verschillende ontmoetingsgroepen om contacten te versterken. Er is een netwerk aan buurtwerkers en bezoekers. Er is een diaconaal steun- en coördinatiepunt.
- Bezoeken aan huis door meerdere gemeenteleden.

Vrijzinnig

- Gezamenlijke maaltijden.
- Aandacht voor ouderen en ouderenmiddagen.

Katholiek

- Ouderensoos, voedselbank.
- Gemeenschappelijke senioren activiteiten, ontmoetingmiddagen, eetmiddagen, ouderenbezoek door vrijwilligers.
- Soos, activiteiten kbo.
- Er is bijvoorbeeld een groep mensen die eens in de zes weken een gezellige zondagmiddag organiseert voor eenzame of alleenstaande ouderen en hen een goede maaltijd voorziet. Ook jongeren helpen tegenwoordig mee in bediening of het spelen van piano.
- Huisbezoek, 'omgekeerd' huisbezoek (ouderen komen samen in de kerk), gezamenlijke maaltijden.

Evangelisch

- In de 6 jaar dat we ouderenmiddagen hebben is het twee keer over voeding gegaan.
- Een goede en actieve senioren groep die regelmatig activiteiten onderneemt en ook naar elkaar omziet.
- 1x keer per maand een ouderen middag. bezoek bij ouderen thuis diaconaal en pastoraal, regioteam.

Charismatisch-evangelisch

- Bezoekwerk, ouderenmiddagen. Daar is indirect oog voor de oudere met hun eventuele noden.
- Geen, hooguit biedt onze ouderenkring mogelijkheid voor herkennen probleem.
- Niet specifiek voor ouderen i.v.m. de kleine groep ouderen. Ouderen die er zijn/ komen proberen we zoveel te betrekken bij activiteiten zodat ze voldoende onder de mensen komen. Goede relaties zijn belangrijk in de gemeente en diverse activiteiten kunnen hier aan bijdragen.
- 1x per maand hebben de we groep ouderen bij elkaar en er worden huisbezoeken gedaan naar zieken, ouderen en naar hen die er om vragen.

Bijlage 8: Antwoorden enquête vraag 16 t/m 19 (deelvraag 4)

Vraag 16

Wat zijn volgens u de voornaamste redenen voor het wel/niet/beperkt hebben van aandacht voor het thema ondervoeding bij ouderen in uw kerk/gemeente?

Bevindelijk-gereformeerd

- Onbekendheid van de problematiek, onderschatting van de omvang van de problematiek.
- Ouderenpastoraat heeft er aandacht voor.
- In de kerk gaat het om zielzorg.
- Onbekendheid.
- Het is een zo weinig voorkomend aspect dat ik in mijn ambtelijke loopbaan van 18 jaar dit aspect nog nooit als thema voorbij heb zien komen.

Orthodox-protestants

- Het is moeilijk zichtbaar en nog moeilijker bespreekbaar te maken.
- Het komt nauwelijks voor. Onze senioren krijgen zeer regelmatig bezoek: ouderling, dominee, diaken, wijkzuster, en andere leden. Ik denk dat het zonder specifiek beleidsplan bij ons toch wel opgemerkt zou worden.
- Niet aan de orde.
- Gebrek aan bewustzijn, vanzelfsprekendheid van sociale voorzieningen.
- Veel taken van kerk is overgenomen door de 'staat'. Vroeger was er veel meer aandacht voor, de dominee kan je overal voor raadplegen. Nu is er toch een taboe op veel sociale onderwerpen. Ook is er veel sociale controle in deze dorpskerk. Kinderen zorgen nog voor ouderen waardoor men dit minder als probleem ervaart in deze kerk.

Midden-orthodox

- Licht meer op terrein van andere organisaties.
- Wij proberen de algehele situatie van ouderen wat te beoordelen tijdens huisbezoek. Niet zozeer ondervoeding op zich.
- Het overvraagd zijn van kerken op allerlei gebieden door bezuinigingen vanuit de overheid.
- Het is nog geen vast onderdeel in het pastorale en diaconale beleid.
- Omdat de eerste verantwoordelijkheid daarvoor niet bij de kerkelijke gemeente ligt.

Vrijzinnig

- Welvarendheid van mensen.
- Als het probleem in de contacten niet duidelijk wordt of de betreffende spreekt er zelf niet over dan weet je het simpelweg niet. Er wordt normaal gesproken niet naar gevraagd.
- Kleine gemeenschap.
- Wordt niet als primaire taak van de kerk opgevat.

Katholiek

- Niet onze corebusiness.
- We hebben deze 'antenne' niet of te weinig uitstaan.
- Het is niet bekend.
- Er is gewoon te weinig aandacht voor de eenzaamheid van ouderen. Ze worden vaak vergeten en zitten alleen.
- Onbekend.

Evangelisch

- Weinig zichtbaar probleem.
- Het is een kwestie van bewustwording. De een is in onze gemeente zich meer bewust van de problemen die spelen dan de ander.
- We hebben hier nog niet mee te maken gehad.
- Is bij ons nog niet langs gekomen. Diaconale werkers hebben er wel oog voor.

Charismatisch-evangelisch

- In evangelische kringen ligt er vaak veel nadruk op jongeren en jongvolwassenen. In onze kerk hebben we steeds meer aandacht voor ouderen, maar niet expliciet voor dit thema. Wel indirect.
- Relatief weinig ouderen.
- Geestelijk welzijn, maar ook het algehele welzijn van de mensen die de kerk bezoeken is belangrijk. Bij ieder persoon proberen we zo goed mogelijk te kijken wat voor hem/haar nodig is. Tijd geven en persoonlijke aandacht is hier een belangrijk onderdeel van. Met deze benadering naar mensen komt ondervoeding "vanzelf" aan de orde. Ondervoeding is geen speerpunt van de kerk, maar wel het actief gericht zijn op mensen.
- Wij hebben bijna geen ouderen en die we hebben zijn eigenlijk goed ter been... dus niet zo van toepassing...

Vraag 17

Behoort volgens u zorgdragen voor het lichamelijk welzijn van ouderen tot de verantwoordelijkheid van de kerk/gemeente?

Bevindelijk-gereformeerd

Ja 4x

Nee 1x

Toelichtingen bij 'ja':

- Omzien naar elkaar is een kerntaak van de gemeente.
- Zij zijn ook lid van de gemeente. Zij worden pastoraal bezocht.
- Constateren wel, maar om hier iets aan te doen ligt bij de thuiszorg.
- Maar dan alleen wanneer dergelijk probleem speelt en het vervolgens bij familie of hulpverlening melden. en het gemeentelid adviseren er wat mee te doen.

Toelichting bij 'nee':

- Niet in eerste instantie, eerste verantwoordelijkheid ligt bij familie en eerstelijns zorg.

Orthodox-protestants

Ja 5x

Toelichtingen

- Gal.6:10.
- De hele mens telt.
- Aandacht voor de mens is dus aandacht voor de hele mens.
- Bijbelgefundeerde naastenliefde.
- Ziel en lichaam zijn met elkaar verbonden. Vragen over het lichamelijke welzijn kan opmaat zijn voor gesprek over het geestelijke.

Midden-orthodox

Ja 2x

Nee 3x

Toelichtingen bij 'ja':

- Zeer beperkt: de kerk is geen gratis thuiszorg, maar dient wel oog te hebben voor diaconale vraagstukken en holistische pastorale zorg.
- Het gaat om het welzijn van de gehele mens.

Toelichtingen bij 'nee':

- Dit is eerder een verantwoordelijkheid van de oudere zelf, kinderen en zorgverleners.

- Daar zijn beter toegeruste instanties voor. Wij verwijzen wel door indien nodig.
- Dat is de verantwoordelijkheid van de naaste omgeving, vooral familie.

Vrijzinnig

Ja 2x

Nee 2x

Toelichting bij 'ja':

- Primair niet. Daar is wijkverpleging bijvoorbeeld voor. Er is wel een taak voor de diaconie. En met name omdat ik een koppeling zie tussen eenzaamheid en ondervoeding, kan de kerk iets betekenen in het bestrijden van eenzaamheid.

Toelichtingen bij 'nee':

- Wij zijn een levensbeschouwelijke vereniging. Wij zien om naar het lichamelijk welzijn van onze ouderen maar zijn er niet verantwoordelijk voor. Wij bieden zorg en geestelijke begeleiding.
- Je kunt je wel sociaal zorgen maken en het ter sprake brengen, maar het blijft het domein van de gezondheidszorg en privacy.

Katholiek

Ja 3x

Nee 2x

Toelichtingen bij 'ja':

- Het gaat om 'heel de mens'.
- Het zijn mensen die ziel en lichaam hebben. Is het lichaam slecht, dan tast dat ook de ziel aan.

Toelichtingen bij 'nee':

- Dit is iets van de lichamelijke gezondheidszorg, wij voor de geestelijke.
- Wij zijn meer gericht op het geestelijk welzijn.

Evangelisch

Ja 4x

Toelichtingen bij 'ja':

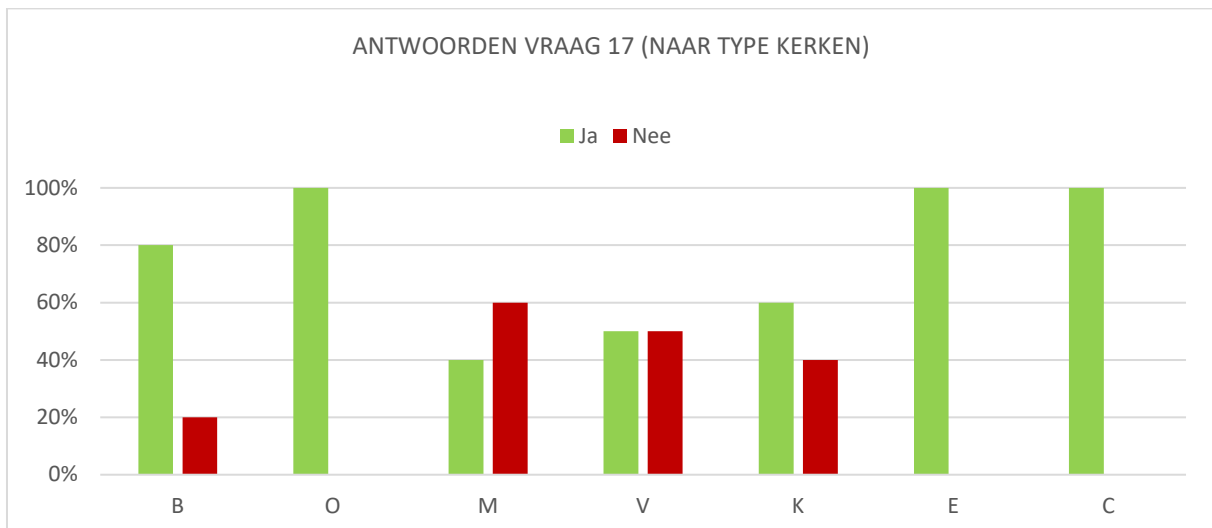
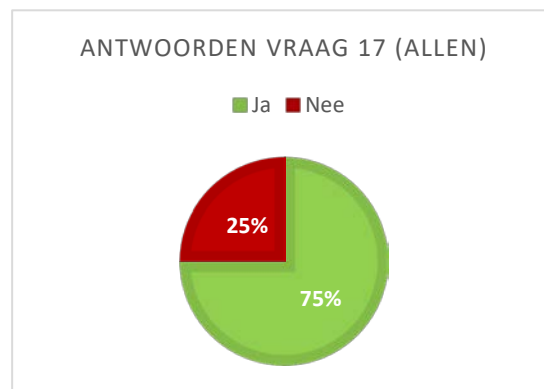
- Indicatie verantwoordelijkheid, niet altijd de praktische uitvoering ervan.
- Deels: Wij zijn geen hulpverleners. Ik ben geen hulpverlener die taken overneemt van maatschappelijke organisaties zoals thuiszorg. In een signaalfunctie kan ik me vinden.
- Ook Jezus bekommert zich om de hele mens.
- De hele mens, geest, ziel en lichaam.

Charismatisch-evangelisch

Ja 4x

Toelichtingen bij 'ja':

- Geestelijke wezens in een natuurlijk lichaam. Ze zijn verbonden met elkaar. Soms zegt de toestand van het één, iets over het andere aspect van ons mens-zijn.
- Deel discipelschap / pastoraat.
- Dan wel specifiek tot de ouderen in de kerk. Alle ouderen is een te breed begrip. Het welzijn in het algemeen is een belangrijke taak. Psalm 68:7, Handelingen 6:1. Hiermee is het een belangrijke taak, wel een kanttekening dat mensen zelf verantwoordelijk zijn, want als kerk kun je veel zorg bieden, maar mensen moeten zelf ook wel willen.
- Zorg voor gemeente leden dus ook ouderen...

Vraag 18

Heeft u persoonlijk de intentie om op ondervoeding bij ouderen in uw kerk/gemeente te letten?

Bevindelijk-gereformeerd

Ja 4x

Nee 1x

Toelichtingen bij 'ja':

- Ik wordt er nu op gewezen.
- In pastoraal gesprek kun je dat zien en anders komt het in het gesprek wel aan de orde.
- Door deze enquête ben ik alerter geworden.
- Alles wat aan tijdelijke, lichamelijke of psychische zorg waargenomen wordt is ook de zorg van de gemeente. Draagt elkanders lasten.

Toelichting bij 'nee':

- Tenzij overduidelijk.

Orthodox-protestants

Ja 3x

Nee 2x

Toelichtingen bij 'ja':

- Gal. 6:10.
- Ervaar het als bijbels opdracht van naastenliefde.
- Ik wordt er nu op geattendeerd. Ik heb altijd wel de intentie gehad, maar ben me niet altijd bewust van welke rol ik kan spelen.

Toelichtingen bij 'nee':

- Het komt eigenlijk nooit voor, maar als het me zou opvallen zou ik er wel wat mee doen.
- Niet of nauwelijks tegengekomen, maar bij twijfel of vermoeden, actie.

Midden-orthodox

Ja 2x

Nee 3x

Toelichtingen bij 'ja':

- Ik ken het belang er van ook vanuit mijn vorige werk als ziekenhuispastor.

- Je probeert in contact met de ouderen een inschatting te maken van hun hele welzijn.

Toelichtingen bij 'nee':

- Ik heb wel andere dingen te doen.
- Zie vraag 17. Ik let op de algehele situatie bij ouderen. Hoe het met hen gaat. Ondervoeding kan dan opgemerkt worden.
- Niet specifiek, alleen wanneer iemand concreet om hulp vraagt.

Vrijzinnig

Ja 2x

Nee 2x

Toelichtingen bij 'ja':

- Vanuit mijn signaalfunctie ben ik verantwoordelijk om op álles te letten en dat door te geven.
- Zij het dat het niet mijn primaire taak is.

Toelichtingen bij 'nee':

- Wel in algemene zin zoals beschreven dat er persoonlijke aandacht wordt besteed aan de ouderen en kwetsbaren, maar niet vanuit het beleid.
- Niet meer dan op andere zaken.

Katholiek

Ja 3x

Nee 2x

Toelichtingen bij 'ja':

- Direct meegemaakt in familiekring.
- U maakt mij hier weer op attent.

Toelichtingen bij 'nee':

- Dat is niet mijn taak.
- Dat is een taak van de gezondheidszorg, niet van de kerk.

Evangelisch

Ja 3x

Nee 1x

Toelichtingen bij 'ja':

- Lichaam ziel en geest horen bij elkaar.

- Ik ben me bewust geworden van de problematiek door deze enquête en maak het hier en daar ook mee. Goed om aandacht voor te hebben.
- Het begint langzamerhand een actueel probleem te worden.

Toelichting bij 'nee':

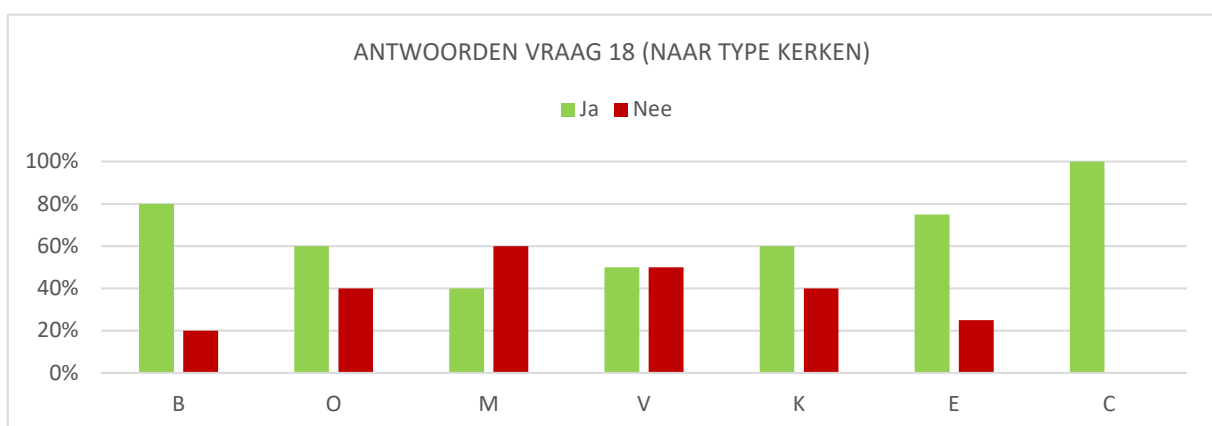
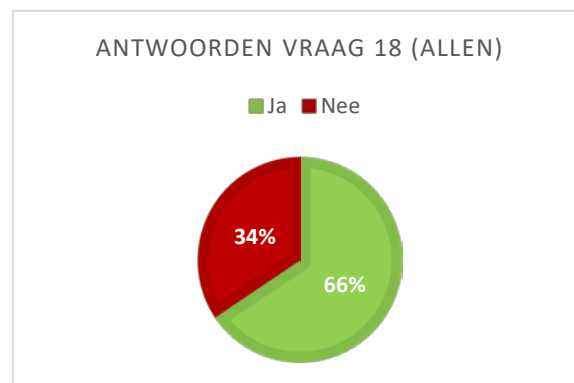
- Mijn portefeuille is niet diaconie, ouderenzorg. maar als ik iets waarneem, deel ik het wel de diaconie, ouderenzorg.

Charismatisch-evangelisch

Ja 4x

Toelichtingen bij 'ja':

- Hoewel het zwaartepunt bij ons diaconaal team ligt en bezoekteam.
- Je onderzoek is wake up call.
- Als voorganger wil je dat het met iedereen in de kerk goed gaat op elk vlak in het leven. Dit is erg breed, maar ondervoeding hoort hier ook bij. God wil zegen brengen op elk gebied in ons leven.
- Ik leid de groep 55+ en dus in contact met ouderen.

Vraag 19

Ziet u kansen voor kerken/gemeenten om maatschappelijke problemen als ondervoeding tegen te gaan?

Bevindelijk-gereformeerd

Ja 5x

Toelichtingen bij 'ja':

- Maaltijden uitdelen, samen eten.
- Door te geven aan de diaconie.
- Opmerkzaam zijn en melden aan familie.
- Er oog voor hebben.

Orthodox-protestants

Ja 5x

Toelichtingen bij 'ja':

- KOINONIA en DIAKONIA
- We zijn er voor elkaar, of om door te verwijzen, contact met familie op te nemen enz.
- Vanuit gemeentekringen omzien naar doelgroep in de buurt.
- Werken aan meer bewustwording, samenwerken met voedselbank.
- De terugtrekkende overheid. Meer zorg komt te liggen bij maatschappelijke verbanden. Ook een betere afstemming tussen pastoraat en diaconaat is gewenst.

Midden-orthodox

Ja 1x

Nee 4x

Toelichting bij 'ja':

- Signaalfunctie naar familie en verzorgende maar allereerst naar de bewoner zelf natuurlijk.

Vrijzinnig

Ja 1x

Nee 3x

Toelichting bij 'ja':

- Door terugtrekkende overheid (wat ik niet voorsta!) zijn er kansen voor kerken, met name op het gebied van bestrijding van eenzaamheid.

Katholiek

Ja 3x

Nee 2x

Toelichtingen bij 'ja':

- Ja, alertheid wekken bij groepen e.d. die met ouderen omgaan.
- Bezoek wat langer de ouderen, kijk in de keuken, de koelkast en je weet genoeg.

Evangelisch

Ja 4x

Toelichtingen bij 'ja':

- We hebben contact met de ouderen.
- Het toerusten van pastors en bewustwording van dit type problemen, daar is nog veel te winnen.
- Zeker bij de mensen die aan ons zijn toevertrouwd. Met een toenemende vergrijzing zal dit probleem waarschijnlijk steeds actueler worden.
- Om de maandelijkse middag ouderen te vragen naar hun eetgedrag.

Charismatisch-evangelisch

Ja 4x

Toelichtingen bij 'ja':

- Veel ouderen hebben het goed, armoede zie ik veel onder jonge mensen. Dit kan wel veranderen. Ouderen worden steeds ouder en blijven langer thuis wonen. Goed om ook als kerk meer ogen open te houden voor eventuele noden.
- Beperkt maar wel mogelijkheden om te constateren misschien en helpen verbinding te leggen met hulpverlening.
- De mensen die bij ons in de kerk komen leren een goed rentmeester te worden, zich zelf goed te verzorgen, om te zien naar elkaar, te stoppen met verslavingen en we zien veel genezingen van zieken. Het fundament is hierbij Jezus Christus. Hoe sterker de kerk wordt hoe meer maatschappelijke problemen als ondervoeding zullen verdwijnen. Dit zien we in elk geval op kleine schaal gebeuren.
- Oog hebben voor je mede mens is dus ook voor ouderen en daar kan de gemeente een hele grote rol in spelen... moet zelfs denk ik...

